

VILJANDI KAARE KOOL
SOTSIAALAINETE AINEKAVA
PÕHIKOOLI RIIKLIK ÕPPEKAVA

Viljandi 2024

1. Ainevaldkonna üldosa.....	4
1.1. Valdkonnapädevus.....	4
1.2. Ainetundide jaotus	5
1.3. Ainevaldkonna lõiming, üldpädevuste saavutamine ja õppekava läbivate teemade käsitlemine ainevaldkonnas.....	5
1.3.1. Lõiming teiste ainevaldkondadega.....	5
1.3.2. Üldpädevuste saavutamine.....	6
1.3.3. Läbivad teemad	8
1.4. Ainevaldkondlikud hindamise erisused, õppekorralduse ja õppekeskkonna erisused	10
2. Ainekava – inimeseõpetus	11
2.1. Õppeaine kirjeldus – inimeseõpetus	11
2.2. I kooliaste	12
2.2.1. I kooliastme lõpuks taotletavad teadmised, oskused ja hoiakud	12
2.2.2. I kooliastme õpitulemused	13
2.2.3. Õpitulemused ja õppesisu klassiti	15
2.3. II kooliaste	20
2.3.1. II kooliastme lõpuks taotletavad teadmised, oskused ja hoiakud.....	20
2.3.2. II kooliastme õpitulemused.....	21
2.3.3. Õpitulemused ja õppesisu klassiti	23
2.4. III kooliaste	29
2.4.1. III kooliastme lõpuks taotletavad teadmised, oskused ja hoiakud	29
2.4.2. III kooliastme õpitulemused.....	30
2.4.3. Õpitulemused ja õppesisu klassiti	32
3. Ainekava – ühiskonnaõpetus	38
3.1. Õppeaine kirjeldus – ühiskonnaõpetus	38
3.2. II kooliaste	39
3.2.1 II kooliastme lõpuks taotletavad teadmised, oskused ja hoiakud.....	39
3.2.3. Õpitulemused ja õppesisu klassiti	41
3.3. III kooliaste	43
3.3.1. III kooliastme lõpuks taotletavad teadmised, oskused ja hoiakud	43
3.3.2. III kooliastme õpitulemused.....	44
3.3.3. Õpitulemused ja õppesisu klassiti	46
4. Ainekava – ajalugu	58

4.1. Õppeaine kirjeldus – ajalugu.....	58
4.2. II kooliaste	58
4.2.1. II kooliastme lõpuks taotletavad teadmised, oskused ja hoiakud.....	58
4.2.2. II kooliastme õpitulemused.....	59
4.2.3. Õpitulemused ja õppesisu klassiti	61
4.3. III kooliaste	72
4.3.1. III kooliastme lõpuks taotletavad teadmised, oskused ja hoiakud	72
4.3.2. III kooliastme õpitulemused.....	73
4.3.3. Õpitulemused ja õppesisu klassiti	75

1. Ainevaldkonna üldosa

1.1. Valdkonnapädevus

Sotsiaallainete pädevusega taotletakse õpilase toimetulekut iseendaga, suutlikkust toimida lähikonnas, valmisolekut ja oskust olla aktiivne ning vastutustundlik kodanik, oskust mõtestada ühiskondlikke suhteid minevikuühiskondades lähtuvalt ajaloolisest kontekstist ja üldinimlikest väärtustest.

Sotsiaallainete õpetamise kaudu taotletakse, et põhikooli lõpetaja:

- 1) tunneb huvi kogukonna, rahva ja maailma arengu vastu, mõistab ühiskonnas toimunud ja toimuvate muutuste põhjusi, tagajärgi ja seoseid;
- 2) tunneb huvi enda arengu vastu, hindab ennast adekvaatselt, analüüsib oma võimalusi, usub endasse ja kavandab oma tulevikku, võtab eakohase vastutuse oma tuleviku kujundamise eest, väärtustab loovust ja ettevõtlikkust ning arendab endas neid omadusi ja pädevusi;
- 3) austab demokraatiat ja inimõigusi, teab oma õigusi ja kohustusi, järgib seadusi, üldinimlike väärtusi ja üldtunnustatud käitumisnorme, kujundab oma arvamuse ning on vastutustundlik ja aktiivne ühiskonnaliige, on lojaalne Eesti riigile;
- 4) valdab infootsimise meetodeid, hindab kriitiliselt allikate usaldusväärsust ja teabe sisu; väärtustab teaduspõhist maailmapilti ja kujundab enda seisukoha;
- 5) aktsepteerib inimeste individuaalseid erinevusi, kultuurilist ja maailmavaatelist mitmekesisust, suhtub neisse sallivalt, kui need pole inimväärikust alandavad või inimsusevastased;
- 6) tunnetab oma rolli Eesti kultuuripärandi hoidja ja kandjana, väärtustab inimkonnakultuuri pärandit ja aktsepteerib kultuurierinevusi;
- 7) hoolib endast ja teistest, järgib tervislikke eluviise, käitub turvaliselt enda ja teiste inimeste suhtes, hoiab keskkonda, on teadlik tarbija.

1.2. Ainetundide jaotus

Sotsiaallainete nädalatundide jaotumine kooliastmeti ja klassiti:

	1.	2.	3.	I ka	4.	5.	6.	II ka	7.	8.	9.	III ka
Ajalugu	-	-	-	-	-	1	2	3	2	2	2	6
Inimeseõpetus	-	1	1	2	-	1	1	2	1	1	-	2
Ühiskonnaõpetus	-	-	-	-	-	-	1	1	-	-	2	2

1.3. Ainevaldkonna lõiming, üldpädevuste saavutamine ja õppekava läbivate teemade käsitlemine ainevaldkonnas

1.3.1. Lõiming teiste ainevaldkondadega

Sotsiaallained on teiste ainevaldkondadega seotud valdkonnapädevuste kujundamise kaudu.

Keel ja kirjandus, sh võõrkeeled

Sotsiaallainete õppimise kaudu kujundatakse oskust väljendada end selgelt ja asjakohaselt nii suuliselt kui ka kirjalikult; lugeda ja mõista erinevaid tekste. Õpilasi juhatakse kasutama kohaseid keelevahendeid, ainealast sõnavara ja väljendusrikast keelt ning järgima õigekeelsusnõudeid. Tähtsustatakse teksti kriitilise analüüsi oskust, teabe hankimist, selle kriitilist hindamist, tööde vormistamist ning intellektuaalse omandi kaitset. Täiendatakse õpilaste teadmisi erinevatest kultuuridest ja traditsioonidest. Õpilasi suunatakse märkama oma kultuuri ja teiste kultuuride erinevusi ning neist lugu pidama. Juhatakse tähelepanu erinevate suhtluskeskkondade reeglitele ning ühiskondlikule mitmekesisusele. Selgitatakse võõrkeelse algupäraga mõisteid, võõrkeeleskust arendatakse materjali otsimisel ja mõistmisel.

Matemaatika

Kujundatakse järgmisi oskusi: ajaarvamine; ressursside planeerimine (aeg, raha); matemaatiline kirjaoskus, arvandmete esitlemine ja tõlgendamine (graafikud, tabelid, diagrammid); oskus probleeme seada, sobivaid lahendusstrateegiaid leida ja neid rakendada, lahendusideid

analüüsida ning tulemuse tõesust kontrollida; oskus loogiliselt arutleda ja põhjendada.

Loodusained

Õpitakse mõistma looduskeskkonna ja geograafilise asendi mõju inimühiskonna arengule, inimese arengut ja rahvastikuprotsesse; majanduse ressursse; ühiskonna jätkusuutlikku säästlikku tarbimist, üleilmastumist, globaalprobleemide, sh keskkonnaprobleemide märkamist ja mõistmist ning jätkusuutliku ja vastutustundliku eluviisi väärtustamist.

Tehnoloogia

Käsitletavate teemade kaudu kujundatakse oskust hinnata tehnoloogia rakendamisega kaasnevaid võimalusi ja ohte; rakendada nüüdisaegseid tehnoloogiaid tõhusalt ning eetilisel oma õpi-, töö- ja suhtluskeskkonda kujundades; kasutada tehnovahendeid eesmärgipäraselt ja säästlikult, järgides ohutuse ning intellektuaalomandi kaitse nõudeid.

Kunstiained

Käsitletakse Eesti, Euroopa ja maailma erinevate rahvaste kultuuriteemasid, iluhinnangute muutumist ajas; esteetilist arengut ja eneseteostuse võimalusi, rahvakultuuri ning loomingulist eneseväljendusoskust.

Kehaline kasvatus

Kujundatakse oskust mõista ja väärtustada kehalise aktiivsuse tähtsust tervisliku eluviisi osana eri ajastuil; arendatakse sallivat suhtumist kaaslastesse ning koostööpõhimõtteid tervislikku eluviisi järgides.

1.3.2. Üldpädevuste saavutamine

Õpilastes kujundatavad üldpädevused

1) kultuuri- ja väärtuspädevus – suutlikkus hinnata inimsuhteid ja tegevusi üldkehtivate moraalinormide seisukohast; tajuda ja väärtustada oma seotust teiste inimestega, ühiskonnaga, loodusega, oma ja teiste maade ja rahvaste kultuuripärandiga ning nüüdiskultuuri sündmustega;

väärtustada loomingut ja kujundada ilumeelt; hinnata üldinimlikke ja ühiskondlikke väärtusi, väärtustada inimlikku, kultuurilist ja looduslikku mitmekesisust; teadvustada oma väärtushinnanguid;

2) sotsiaalne ja kodanikupädevus – suutlikkus ennast teostada; toimida aktiivse, teadliku, abivalmi ja vastutustundliku kodanikuna ning toetada ühiskonna demokraatlikku arengut ja Eesti riiklikku iseseisvust; teada ja järgida ühiskondlikke väärtusi ja norme; austada erinevate keskkondade reegleid ja ühiskondlikku mitmekesisust, religioonide ja rahvuste omapära; teha koostööd teiste inimestega erinevates situatsioonides; aktsepteerida inimeste ja nende väärtushinnangute erinevusi ning arvestada neid suhtlemisel;

3) enesemääratluspädevus – suutlikkus mõista ja hinnata iseennast, oma nõrku ja tugevaid külgi; analüüsida oma käitumist erinevates olukordades; käituda ohutult ja järgida tervislikke eluviise; lahendada suhtlemisprobleeme;

4) õpipädevus – suutlikkus organiseerida õppekeskkonda individuaalselt ja rühmas ning hankida õppimiseks, hobideks, tervisekäitumiseks ja karjäärivalikuteks vajaminevat teavet; planeerida õppimist ja seda plaani järgida; kasutada õpitut erinevates olukordades ja probleeme lahendades; seostada omandatud teadmisi varemõpituga; analüüsida oma teadmisi ja oskusi, motiveeritust ja enesekindlust ning selle põhjal edasise õppimise vajadusi;

5) suhtluspädevus – suutlikkus ennast selgelt, asjakohaselt ja viisakalt väljendada nii emakeeles kui ka võõrkeeletes, arvestades olukordi ja mõistes suhtluspartnereid ning suhtlemise turvalisust; ennast esitleda, oma seisukohti esitada ja põhjendada; lugeda ning eristada ja mõista teabe- ja tarbetekste ning ilukirjandust; kirjutada eri liiki tekste, kasutades korrektset viitamist, kohaseid keelevahendeid ja sobivat stiili; väärtustada õigekeelsust ja väljendusrikast keelt ning kokkuleppel põhinevat suhtlemisviisi;

6) matemaatika-, loodusteaduste- ja tehnoloogiaalane pädevus – suutlikkus kasutada matemaatikale omast keelt, sümboleid, meetodeid koolis ja igapäevaelus; suutlikkus kirjeldada ümbritsevat maailma loodusteaduslike mudelite ja mõõtmisvahendite abil ning teha

tõenduspõhiseid otsuseid; mõista loodusteaduste ja tehnoloogia olulisust ja piiranguid; kasutada uusi tehnoloogiaid eesmärgipäraselt;

7) ettevõtlikkuspädevus – suutlikkus ideid luua ja ellu viia, kasutades omandatud teadmisi ja oskusi erinevates elu- ja tegevusvaldkondades; näha probleeme ja neis peituvaid võimalusi, aidata kaasa probleemide lahendamisele; seada eesmärke, koostada plaane, neid tutvustada ja ellu viia; korraldada ühistegevusi ja neist osa võtta, näidata algatusvõimet ja vastutada tulemuste eest; reageerida loovalt, uuendusmeelselt ja paindlikult muutustele; võtta arukaid riske; rakendada finantskirjaoskust;

8) digipädevus – suutlikkus kasutada uuenevat digitehnoloogiat toimetulekuks kiiresti muutuvas ühiskonnas nii õppimisel, kodanikuna tegutsedes kui ka kogukondades suheldes; leida ja säilitada digivahendite abil infot ning hinnata selle asjakohasust ja usaldusväärsust; osaleda digitaalses sisuloomes, sh tekstide, piltide, multimeediumide loomisel ja kasutamisel; kasutada probleemilahenduseks sobivaid digivahendeid ja võtteid, suhelda ja teha koostööd erinevates digikeskkondades; olla teadlik digikeskkonna ohtudest ning osata kaitsta oma privaatsust, isikuandmeid ja digitaalset identiteeti; järgida digikeskkonnas samu moraali- ja väärtuspõhimõtteid nagu igapäevaelus.

1.3.3. Läbivad teemad

1) elukestev õpe ja karjääri kujundamine – taotletakse õpilase kujunemist isiksuseks, kes on valmis õppima kogu elu, täitma erinevaid rolle muutuvast õpi-, elu- ja töökeskkonnas ning kujundama oma elu teadlike otsuste kaudu, sealhulgas tegema sobivaid haridus- ja tööalaseid valikuid;

2) keskkond ja jätkusuutlik areng – taotletakse õpilase kujunemist sotsiaalselt aktiivseks, vastutustundlikuks ja keskkonnateadlikuks inimeseks, kes hoiab ja kaitseb keskkonda ning väärtustades jätkusuutlikkust, on valmis leidma lahendusi keskkonna- ja inimarengu küsimustele;

3) kodanikualgatus ja ettevõtlikkus – taotletakse õpilase kujunemist aktiivseks ning vastutustundlikuks kogukonna- ja ühiskonnaliikmeks, kes mõistab ühiskonna toimimise põhimõtteid ja mehhanisme ning kodanikualgatuse tähtsust, tunneb end ühiskonnaliikmena ning toetub oma tegevuses riigi kultuurilistele traditsioonidele ja arengusuundadele;

4) kultuuriline identiteet – taotletakse õpilase kujunemist kultuuriteadlikuks inimeseks, kes mõistab kultuuri osa inimeste mõtte- ja käitumise laadi kujundajana ning kultuuride muutumist ajaloo vältel, kellel on ettekujutus kultuuride mitmekesisusest ja kultuuriga määratud elupraktikate eripärast ning kes väärtustab omakultuuri ja kultuurilist mitmekesisust ning on kultuuriliselt salliv ja koostööaldis;

5) teabekeskond ja meediakasutus – taotletakse õpilase kujunemist teadlikuks ja analüüsivaks inimeseks, kes tajub ja teadvustab adekvaatselt ümbritsevat teabekeskkonda, suudab meediamaaailma sisu ja allikaid kriitiliselt analüüsida ja kasutada, tunnustab autorlust, oskab luua kvaliteetset meediasisu, arvestades oma eesmärgi ja ühiskonnas omaksvõetud suhtlemise norme, ning toimib turvaliselt ja vastutab oma käitumise eest end ümbritsevas teabekeskkonnas;

6) tehnoloogia ja innovatsioon – taotletakse õpilase kujunemist uuendusaltiks ja nüüdisaegseid tehnoloogiaid eesmärgipäraselt kasutada oskavaks inimeseks, kes tuleb toime kiiresti muutuvast tehnoloogilises elu-, õpi- ja töökeskkonnas;

7) tervis ja ohutus – taotletakse õpilase kujunemist vaimselt, emotsionaalselt, sotsiaalselt ja füüsiliselt terveks ühiskonnaliikmeks, kes on võimeline järgima tervislikku eluviisi, käituma turvaliselt ning kaasa aitama tervist edendava turvalise keskkonna kujundamisele;

8) väärtused ja kõlblus – taotletakse õpilase kujunemist kõlbliselt arenenud inimeseks, kes tunneb ühiskonnas üldtunnustatud väärtusi ja kõlbluspõhimõtteid, järgib neid koolis ja väljaspool kooli, ei jää ükskõikseks, kui neid eiratakse, ning sekkub vajaduse korral oma võimaluste piires.

1.4. Ainevaldkondlikud hindamise erisused, õppekorralduse ja õppekeskkonna erisused

- 1) Hindamisel arvestatakse õpilase individuaalsete võimetega. Esitatakse lisaküsimusi, selgitatakse küsimused lahti, sõnastatakse küsimused ümber.
- 2) Õpilased, kellele on määratud IÕK, hinnatakse IÕK alusel. Vajadusel kohandatakse õppematerjale vastavalt õpilase võimetele.
- 3) Arutlevate ja jutustavate teemade puhul arvestatakse arvamuse avaldamist ja selle põhjendamist, hinnatakse vastavalt kooliastmele sõnaliselt või mitteeristavalt, vastavalt kooli hindamisjuhendile.
- 4) Õpe korraldatakse vastavalt vajadusele, kaasates abiõpetaja, kasutades õpilaste eraldamist ruumis, õpetades väiksemates gruppides või ühele õpilase mõeldud õppena.
- 5) Õpilasele võimaldatakse kasutada ülesannete tegemiseks lisaaga.

Ajaloos hinnatakse õpilaste teadmisi ja oskusi tähtsamate ajaloosündmuste ja -nähtuste analüüsi nõudvate ülesannete kaudu. Allikaanalüüsi puhul hinnatakse allikast olulise info leidmist, selle tõlgendamist ja võrdlemist, kommenteerimist ning usaldusväärsuse üle otsustamist. Arutluse puhul hinnatakse kirjutise vastavust teemale, ajastu- ja teemakohaste faktide teadmist, võrdlemise, seoste loomise ja järelduste tegemise oskust ning isikliku suhtumise väljendamist põhjendatud argumentide toel.

Inimeseõpetuses hinnatakse õpilaste teadmisi ja oskusi ning nende seostamise oskust. Õpilase hoiakuid ja väärtushinnanguid mõõdetakse ja tagasisidestatakse vaatluse, õpilase antud hinnangute ja otsustuste ning juhtumianalüüsi alusel.

Ühiskonnaõpetuses hinnatakse arutlusoskust, erinevate allikate, sh õigustekstide tõlgendamist ja analüüsi, ühiskondlike probleemide analüüsi ja oma seisukoha kujundamise ning selle põhjendamise oskust; aga ka kodanikuvalmidust ja -vastutust ühistegevuses osalemise, ühiskonnaliikmele kohustuslike toimingute, sh vajalike dokumentide täitmise oskuse jt eakohaste ülesannete kaudu. Väitluses hinnatakse oskust kuulata aktiivselt teise poole väiteid ning oskust esitatud väidetele tõenduspõhiste argumentidega vastata.

2. Ainekava – inimeseõpetus

2.1. Õppeaine kirjeldus – inimeseõpetus

Inimeseõpetuse eesmärk on toetada õpilase sotsiaalsete ja emotsionaalsete oskuste arengut, õppides ennast tundma, vastutustundlikult oma suhteid kujundama, olema terviseteadlik, aus, hooliv ja õiglane. Inimeseõpetuses käsitletakse inimest ja tema sotsiaalset keskkonda tervikuna. Väärtuskasvatus ja hoiakute kujundamine on suunatud õpilaste positiivse mõtlemise arendamisele oma arengu- ja toimetulekuvõimaluste üle. Soodne sotsiaalne õppekeskkond toetub eelkõige õpilaste isikupära ja isiklike seisukohtade austamisele, võimaluste tagamisele vabaks arvamuse avalduseks, initsiatiiviks, osalemiseks ja tegutsemiseks nii üksi kui ka koos teistega. Õppetegevused muutuvad põhikooli kolme kooliastme jooksul lihtsamatest keerukamateks, ent peavad olema õpilasele mõistetavad ja tähenduslikud ning toetama arusaama õpitava vajalikkusest. Inimeseõpetuse võtmeteemasid käsitletakse igal kooliastmel, arvestades arengulist käsitlust. Inimeseõpetuses võib teemasid käsitleda nii üksteisele järgnevatena kui ka integreerituna, et saavutada oskuste, teadmiste ja väärtuste põhjal õpitulemused. Õpitavat käsitletakse võimalikult igapäevaeluga seonduvalt. Inimeseõpetuse I kooliastme teemad ja õpitulemused lähtuvad õpilase minast (huvid, omadused jms) ja tema eluga kõige lähemalt seotud igapäevaelu teemadest nagu suhted pere ja sõpradega, tervis, käitumisnormid jms. Eesmärgiks on, et laps oskab märgata, mõista ja selgitada enda ja tema eluga otseselt seotud küsimusi. I kooliastme inimeseõpetuses käsitletakse ka ühiskonnaõpetuse teemasid nagu Eesti Vabariik, kodukoht, reeglid, õigused ja kohustused lapse seisukohalt jms. II kooliaste laiendab mina-käsitlust ning keskendub eakaaslaste mõju teemadele, mis selles vanuseastmes oluliseks muutuvad. Arendatakse varasemast põhjalikumalt sotsiaalseid oskusi, sh kehtestavat käitumist uimastite vm riskikäitumisega seotud olukordades. Eneseteadvuse ja iseseisvuse tõusuga muutuvad olulisteks ka tervise ning tervislike valikute teemad, näiteks toitumine, kehaline aktiivsus jms. III kooliastme inimeseõpetuse teemade puhul tuleb varasemast enam esile mina-käsitluse ja suhete psühholoogiline aspekt. Inimeseõpetuse teemad valmistavad õpilast ette ennast ja maailma mõistma ning enda ja teistega toime tulema. Tervise, suhete ja riskikäitumise teemad jätkuvad süvendatumalt, aidates noorel mõista ühiskonnas toimuvaid protsesse ja nende mõju talle endale, tema valikutele ning seeläbi tema tervisele ja toimetulekule.

2.2. I kooliaste

2.2.1. I kooliastme lõpuks taotletavad teadmised, oskused ja hoiakud

Õpilane:

- 1) näitab Eesti Vabariigi ja oma kodukoha asukohta kaardil, tunneb Eesti ja kodukoha sümboolikat, olulisi inimesi ja paiku;
- 2) väärtustab enda ja kaaslaste huvisid ning positiivset suhtumist iseendasse;
- 3) mõistab õppimise tähtsust igapäevaelus hakkama saamisel ja tuleviku kavandamisel;
- 4) teab, et inimeste õigustega kaasnevad kohustused;
- 5) mõistab üldtunnustatud käitumisharjumiste ja seaduste järgimise vajalikkust;
- 6) tunneb liiklusreegleid;
- 7) teab erinevaid teabeallikaid, oskab leida infot ja teab, mille põhjal hinnata infoallikate usaldusväärsust;
- 8) märkab inimeste erinevaid omadusi ja arvamusi,
- 9) mõistab sõpruse ja koostöö väärtust ning üksteise eest hoolitsemise ja abistamise vajadust;
- 10) teab, mis on vägivald. Mõistab, et vägivald ei ole lubatud ja oskab vajaduse korral abi leida;
- 11) teab eesti rahvakombeid ja mõistab enda rolli kommete ja tavade hoidja ja kandjana;
- 12) suhtub sallivalt Eestis elavate inimeste keelelistesse ja kultuurilistesse erinevustesse;
- 13) oskab oma tervist hoida;
- 14) teab tervist ohustavaid tegureid, tunneb ära ja oskab hoiduda või keelduda tervist ohustavatest olukordadest;
- 15) oskab planeerida oma tegevusi ja väärtustab aktiivset vaba aja veetmist;
- 16) oskab kasutada lihtsamaid esmaabivõtteid ja kutsuda vajaduse korral abi;
- 17) mõistab keskkonna hoidmise tähtsust ja enda võimalusi selles;
- 18) teab raha teenimise, hoidmise ja kasutamise võimalusi, käitub teadliku ja säästliku tarbijana.

2.2.2. I kooliastme õpitulemused

Õpilane:

- 1) leiab kaardilt Eesti ja kodukoha;
- 2) tunneb ära, kirjeldab ja kujutab kodukoha ja Eesti Vabariigi sümbolikat;
- 3) nimetab Eesti Vabariigi pealinna ja sünnipäeva;
- 4) teab, kes on Eesti Vabariigi president;
- 5) teab ja tutvustab oma kodukoha olulisi inimesi ja paiku;
- 6) kirjeldab enda huvisid ja tegevusi;
- 7) põhjendab, miks on vaja endasse positiivselt suhtuda;
- 8) toob näiteid, kuidas õppimine aitab igapäevaelus hakkama saada;
- 9) sõnastab enda õppimise eesmärgid ja seostab neid enda huvidega;
- 10) seostab igapäevavalikuid tuleviku eesmärkidega;
- 11) nimetab inimeste õigusi ja nendega kaasnevaid kohustusi;
- 12) kirjeldab enda ja pereliikmete ülesandeid kodus, toob näiteid üksteise abistamisest ja pereliikmetega arvestamisest;
- 13) toob näiteid oma õigustest ja kohustustest peres, koolis ja ühiskonnas;
- 14) toob näiteid käitumisnormidest ja seadustest, mida tal tuleb järgida;
- 15) põhjendab käitumisnormide ja seaduste järgimise vajalikkust;
- 16) demonstreerib õpitu olukorras üldtunnustatud käitumisnormide ja seaduste täitmist;
- 17) tunneb liikluses turvalisust tagavaid märke ja tähistusi;
- 18) kirjeldab ja demonstreerib turvalisust tagavate liiklusreeglite järgimist;
- 19) märkab liiklusohutlikke kohti ja olukordi kooliteel ja koduümbruses ning pakub lahendusi turvalisuse tagamiseks;
- 20) loetleb erinevaid teabeallikaid;
- 21) leiab infot erinevatest allikatest;
- 22) võrdleb erinevaid teabeallikaid usaldusväärsuse ja teabe sisu väärtuse poolest;
- 23) kirjeldab meediaga, sealhulgas sotsiaalmeediaga seotud võimalusi ja ohte;
- 24) selgitab ja demonstreerib kokkulepitud reeglite järgimist digivahendite abil teabe otsimisel;
- 25) teab, et inimesed on erinevad nii bioloogiliselt kui ka sotsiaalselt ning märkab inimeste sarnasusi ja erinevusi;

- 26) selgitab sõpruse, koostöö, üksteise eest hoolitsemise ja üksteise abistamise vajalikkust;
- 27) teab, et vägivallal on eri vormid;
- 28) selgitab, mida vägivaldne käitumine võib endaga kaasa tuua;
- 29) teab abi saamise võimalusi inimväärikust alandava käitumise puhul, sh kiusamine ja vägivald;
- 30) demonstreerib õpituatsioonis abi saamise ja abistamise võimalusi vägivalla korral;
- 31) võrdleb rahvakombeid minevikus ja tänapäeval, nt mardipäev, kadripäev, jõulud, vastlapäev, jaanipäev jt;
- 32) selgitab, kuidas õpilane saab ise olla kommete ja tavade hoidja;
- 33) toob näiteid oma klassis või kodukohas elavate inimeste tavadest ja kommetest;
- 34) nimetab mõningaid haiguste tunnuseid;
- 35) toob näiteid tervist hoidvast käitumisest (hügieen, karastamine, mitmekesine toit, uni ja puhkus ning kehaline aktiivsus) ja selgitab tervist hoidva käitumise vajalikkust;
- 36) toob näiteid terviseriskidest ja teab kuidas püsida terve;
- 37) planeerib oma päeva ja nädalat terviseteadlikult;
- 38) selgitab ja demonstreerib õpituatsioonis esmaabi võimalusi, nt haav, kukkumine, ninaverejooks, põletus, putukapiste;
- 39) teab hädaabinumbrit ja oskab vajaduse korral kutsuda abi;
- 40) teab, mis on raha teenimine, säästmine, kasutamine ja laenamine;
- 41) hoiab keskkonda, selgitab keskkonna hoidmise võimalusi, nt jäätmete vähendamine ja sorteerimine, vee ja energia tarbimine.

2.2.3. Õpitulemused ja õppesisu klassiti

2. klass

Õppesisu	Teadmised, oskused, hoiakud ja õpitulemused
MINA	
- Mina. Oma tugevuste (sh tunnused, omadused ja tegevused) välja toomine. - Positiivne suhtumine endasse ja teisesse. - Kehalised muutused ja austus erinevate kehade ja sugude suhtes. - Minu erinevused ja sarnasused teistega. Sallivus.	Õpilane: - väärtustab enda ja kaaslaste huvisid ning positiivset suhtumist iseendasse: - kirjeldab enda huvisid ja tegevusi; - põhjendab, miks on vaja endasse positiivselt suhtuda; - teab, et inimesed on erinevad nii bioloogiliselt kui ka sotsiaalselt ning märkab inimeste sarnasusi ja erinevusi.
MINA JA TERVIS	
- Tervis. Tervise eest hoolitsemine. - Tervislik eluviis: mitmekesine toit, piisav uni ja puhkus, kehaline aktiivsus. - Keha eest hoolitsemine. - Terve ja haige inimene. - Abi saamise võimalused. - Vajadusel abi kutsumine.	Õpilane: - oskab oma tervist hoida: - toob näited tervist hoidvast käitumisest (hügieen, karastamine, mitmekesine toit, uni ja puhkus ning kehaline aktiivsus) ja selgitab tervist hoidva käitumise vajalikkust; - nimetab mõningaid haiguste tunnuseid; - teab hädaabinumbrit ja oskab vajaduse korral kutsuda abi.
MINA JA MINU PERE	
- Kodu. Erinevad pered. Pereliikmete tegevus ja rollid. - Hoolitsemine, abistamine, kaasamine ja pereliikmetega arvestamine. - Vastutus, õigused ja kohustused peres, koolis ja lähiümbruses.	Õpilane: - mõistab sõpruse ja koostöö väärtust ning üksteise eest hoolitsemise ja abistamise vajadust: - kirjeldab enda ja pereliikmete ülesandeid kodus, toob näiteid üksteise abistamisest ja pereliikmetega arvestamisest; - toob näiteid oma õigustest ja kohustustest peres, koolis ja ühiskonnas.
EESTI	
- Eestimaa ja kodukoht. - Eesti pealinn. - Eesti Vabariigi sünnipäev.	Õpilane: näitab Eesti Vabariigi ja oma kodukoha asukohta kaardil, tunneb Eesti ja

• Eesti president. • Eesti Vabariigi riiklikud, rahvuslikud ja kodukoha sümbolid. • Oma kodukoha olulised paigad ja inimesed. • Eesti rahvakombed ja tavad minevikus ja tänapäeval. • Kodukoha inimeste tavad ja kombed. Oma klassi tavad. Sallivus erinevustesse. • Enda roll tavade ja kommete hoidja ja kandjana.	kodukoha sümbolikat, olulisi inimesi ja paiku: ○ leiab kaardilt Eesti ja kodukoha; ○ nimetab Eesti Vabariigi pealinna ja sünnipäeva; ○ teab, kes on Eesti Vabariigi president; ○ tunneb ära, kirjeldab ja kujutab kodukoha ja Eesti Vabariigi sümbolikat; ○ teab ja tutvustab oma kodukoha olulisi inimesi ja paiku; • teab eesti rahvakombeid ja mõistab enda rolli kommete ja tavade hoidja ja kandjana: ○ võrdleb rahvakombeid minevikus ja tänapäeval, nt mardipäev, kadripäev, jõulud, vastlapäev, jaanipäev jt; ○ toob näiteid oma klassis või kodukohas elavate inimeste tavadest ja kommetest; ○ selgitab, kuidas õpilane saab ise olla kommete ja tavade hoidja; • suhtub sallivalt Eestis elavate inimeste keelelistesse ja kultuurilistesse erinevustesse.
MINA: AEG JA ASJAD	
• Mina: aeg ja aja planeerimine. • Mina ja asjade väärtus teiste väärtuste seas. • Erinevad meeled oma õpitegevuse ja vaba aja tegevuse kavandamisel. • Oma õpitegevuse eesmärkide seos oma huvide ja võimetega. • Oma igapäevavalikute seos oma tuleviku eesmärkidega.	Õpilane: • oskab planeerida oma tegevusi ja väärtustab aktiivset vaba aja veetmist: ○ planeerib oma päeva ja nädalat terviseteadlikult; • mõistab õppimise tähtsust igapäevaelus hakkama saamisel ja tuleviku kavandamisel: ○ toob näiteid, kuidas õppimine aitab igapäevaelus hakkama saada; ○ sõnastab enda õppimise eesmärged ja seostab neid enda huvidega; ○ seostab igapäevavalikuid tuleviku eesmärkidega.

3. klass

Õppesisu	Teadmised, oskused, hoiakud ja õpitulemused
MINA	
• Mina. Igatühe väärtuslikkus. Positiivne suhtumine endasse. • Inimeste erinevused: bioloogiline ja sotsiaalne. Sallivus. • Inimeste õigused ja kohustused. • Vastutus. • Laste õigused ja kohustused: peres, koolis, lähikonnas.	Õpilane: • märkab inimeste erinevaid omadusi ja arvamusi: ○ põhjendab, miks on vaja endasse positiivselt suhtuda; ○ teab, et inimesed on erinevad nii bioloogiliselt kui ka sotsiaalselt ning märkab inimeste sarnasusi ja erinevusi; • suhtub sallivalt Eestis elavate inimeste keelelistesse ja kultuurilistesse erinevustesse; • teab, et inimeste õigustega kaasnevad kohustused: ○ nimetab inimeste õigusi ja nendega kaasnevaid kohustusi; ○ toob näiteid oma õigustest ja kohustustest peres, koolis ja ühiskonnas.
MINA JA TERVIS	
• Vaimne, füüsiline ja sotsiaalne tervis. • Tervislik eluviis. • Terviseriskid. • Hoidumine tervist ohustavatest olukordadest. • Esmaabi. • Abi saamise võimalused.	Õpilane: • oskab oma tervist hoida; • teab tervist ohustavaid tegureid, tunneb ära ja oskab hoiduda või keelduda tervist ohustavatest olukordadest: ○ toob näiteid terviseriskidest ja teab kuidas püsida terve; • oskab kasutada lihtsamaid esmaabivõtteid ja kutsuda vajaduse korral abi: ○ selgitab ja demonstreerib õpituatsioonis esmaabi võimalusi, nt haav, kukkumine, ninaverejooks, põletus, putukapiste; ○ teab hädaabinumbrit ja oskab vajaduse korral kutsuda abi.
MINA JA TEISED	
• Reeglid ja käitumisnormid. • Seadused. • Üldtunnustatud käitumisnormide ja seaduste järgimine.	Õpilane: • mõistab üldtunnustatud käitumisnormide ja seaduste järgimise vajalikkust:

• Käitumisnormide ja seaduste järgimine koolis ja lähiümbruses. • Liiklusreeglid. • Liiklusreeglie järgimine. • Turvaline käitumine liikluses koduteel ja koduümbruses. • Vägivald ja selle erinevad vormid. • Vägivaldse käitumise negatiivsed tagajärjed. • Abi saamise võimalused koolikiusamise ja teiste vägivaldse käitumise ilmingute korral. • Sõprus ja sõpruse hoidmine. • Koostöö vajalikkus. • Hoolitsemine ja abistamine ning prosotsiaalse käitumise väärtustamine. Heategemine ja heategevus.	○ toob näiteid käitumisnormidest ja seadustest, mida tal tuleb järgida; ○ põhjendab käitumisnormide ja seaduste järgimise vajalikkust; ○ demonstreerib õpituatsioonis üldtunnustatud käitumisnormide ja seaduste täitmist; • tunneb liiklusreegleid: ○ tunneb liikluses turvalisust tagavaid märke ja tähiseid; ○ kirjeldab ja demonstreerib turvalisust tagavate liiklusreeglite järgimist; ○ märkab liiklusohutikke kohti ja olukordi kooliteel ja koduümbruses ning pakub lahendusi turvalisuse tagamiseks; • teab, mis on vägivald. Mõistab, et vägivald ei ole lubatud ja oskab vajaduse korral abi leida: ○ teab, et vägivallal on eri vormid; ○ selgitab, mida vägivaldne käitumine võib endaga kaasa tuua; ○ teab abi saamise võimalusi inimväärkust alandava käitumise puhul, sh kiusamine ja vägivald; ○ demonstreerib õpituatsioonis abi saamise ja abistamise võimalusi vägivalla korral; • mõistab sõpruse ja koostöö väärtust ning üksteise eest hoolitsemise ja abistamise vajadust: ○ selgitab sõpruse, koostöö, üksteise eest hoolitsemise ja üksteise abistamise vajalikkust.
MINA: TEAVE JA ASJAD	
• Teave. Erinevad teabeallikad. • Teabeallikate kasutamine. • Teabeallikate usaldusväärsus. • Meedia kasutusvõimalused ja ohud. • Turvaline meediavahendite kasutamine. • Raha. Raha teenimine, kasutamine ja laenamine. Vastutus. Oma kulutuste plaanimine. • Keskkonna hoidmise võimalused säästlikul tarbimisel.	Õpilane: • teab erinevaid teabeallikaid, oskab leida infot ja teab, mille põhjal hinnata infoallikate usaldusväärsust: ○ loetleb erinevaid teabeallikaid; ○ leiab infot erinevatest allikatest; ○ võrdleb erinevaid teabeallikaid usaldusväärsuse ja teabe sisu väärtuse poolest;

• Enda võimalused keskkonna hoidmisel lähiümbruses.	○ kirjeldab meediaga, sealhulgas sotsiaalmeediaga seotud võimalusi ja ohte; ○ selgitab ja demonstreerib kokkulepitud reeglite järgimist digivahendite abil teabe otsimisel; • teab raha teenimise, hoidmise ja kasutamise võimalusi, käitub teadliku ja säästliku tarbijana: ○ teab, mis on raha teenimine, säästmine, kasutamine ja laenamine; • mõistab keskkonna hoidmise tähtsust ja enda võimalusi selles: ○ hoiab keskkonda, selgitab keskkonna hoidmise võimalusi, nt jäätmete vähendamine ja sorteerimine, vee ja energia tarbimine.
---	---

2.3. II kooliaste

2.3.1. II kooliastme lõpuks taotletavad teadmised, oskused ja hoiakud

Õpilane:

- 1) teab, et ühiskond mõjutab inimest tervikuna, sealhulgas ka tervisekäitumist ja suhtlemist;
- 2) väärtustab inimeste positiivseid omadusi ning positiivset mõtlemist, mõistab inimeste individuaalseid erinevusi ja on erinevuste suhtes salliv;
- 3) mõistab, et murdeea arengutempo on erinev, aktsepteerib oma kehalisi muutusi ja keha eest hoolitsemise vajalikkust;
- 4) on loov ja ettevõtlik;
- 5) on iseseisev otsustaja, seostab otsuseid tagajärgedega. Teab, et „ei“ ütlemine on võimalus seista oma õiguste eest;
- 6) kirjeldab tõhusaid sotsiaalseid oskusi igapäevaelus. Väärtustab hoolivust, ausust, õiglust, vastutustunnet, üksteise abistamist, sõprust ja armastust vastastikuse toetuse ning usalduse allikatenä;
- 7) teab, millest suhtlemine koosneb, mõistab avatud suhtlemise eeliseid ja ohtusid ning järgib turvalise suhtlemise reegleid;
- 8) mõistab, et konfliktid on osa elust, teab konfliktide võimalikke põhjusi ja tõhusaid lahendusviise, mõistab erinevate käitumisviiside tagajärgi;
- 9) teab probleemide erinevaid lahendusviise ning mõistab koostegutsemise väärtust;
- 10) mõistab meediast tulenevaid ohtusid oma käitumisele ja suhetele ning vastutust oma sõnade ja tegude eest;
- 11) mõistab autoriõiguste järgimise vajalikkust;
- 12) teab, kuidas leida usaldusväärseid terviseinfo allikaid, ja teab, kust terviseprobleemi korral abi küsida;
- 13) väärtustab tervist, tervislikku eluviisi ja keskkonda ning mõistab eluviisi ja keskkonna mõju tervisele;
- 14) teab, mis on riskikäitumine, teab riskikäitumist ennetavaid ja soodustavaid tegureid ja riskikäitumise mõju inimese tervisele. Mõistab enda valikute tagajärgi;
- 15) mõistab uimastite tarbimisega kaasnevaid riske, väärtustab tervislikku elu uimastiteta ja teeb tervislikke valikuid.

2.3.2. II kooliastme õpitulemused

Õpilane:

- 1) teab, et meedia saab mõjutada inimeste tervisekäitumist, toob näiteid;
- 2) toob näiteid, kuidas meedia abil saab suurendada inimeste kehalist aktiivsust;
- 3) toob näiteid, kuidas eelarvamused mõjutavad igapäevasuhtlust;
- 4) selgitab, kuidas enesehinnang kujuneb;
- 5) toob näiteid enda positiivsete omaduste kohta;
- 6) selgitab enda erinevate omaduste arendamise võimalusi;
- 7) nimetab murdeas toimuvaid füüsilisi ja emotsionaalseid muutusi;
- 8) toob esile arengulisi individuaalseid erinevusi, mõistab inimeste erivajadusi;
- 9) toob näiteid erinevast arengutempost murdeas;
- 10) selgitab keha eest hoolitsemise vajalikkust;
- 11) mõistab oma võimalusi algatada ettevõtmisi ja toob näiteid ettevõtlikust tegutsemisest;
- 12) seostab ettevõtlikkust tulevase tööeluga;
- 13) näeb ühe probleemi lahendamise erinevaid võimalusi;
- 14) kirjeldab, kuidas kaaslased võivad mõjutada otsustamist;
- 15) toob näiteid, milliste tagajärgedeni võivad erinevad otsused viia;
- 16) teab, et tal on õigus öelda „ei“, ja demonstreerib õpituatsioonis „ei“ ütlemist oma tervise kaitsel ja õiguste eest seismisel;
- 17) toob näiteid hoolivast, ausast, õiglasest ja vastutustundlikust käitumisest;
- 18) demonstreerib õpituatsioonis sotsiaalsete oskuste tõhusat kasutamist;
- 19) kirjeldab, millest suhtlemine koosneb;
- 20) eristab mitteverbaalseid ja verbaalseid suhtlemisvahendeid ning analüüsib nende vastastikuseid seoseid;
- 21) demonstreerib õpituatsioonis, kuidas oma tundeid empaatiliselt ja suhteid tugevdavalt väljendada;
- 22) toob näiteid turvalisest suhtlemisest igapäevaelus, sh internetis ning lahendab õpituatsioonis teemakohaseid probleeme;
- 23) selgitab konflikti häid ja halbu külgi;

- 24) kirjeldab tõhusaid ja mittetõhusaid konfliktide lahendusviise;
- 25) eristab kehtestavat, agressiivset ja alistuvat käitumist ning mõistab nende käitumisviiside mõju suhetele;
- 26) valib õpistuatsioonis konflikti lahendamiseks sobiva käitumisviisi;
- 27) lahendab loovalt ja koostöiselt probleeme ja toob esile erinevate lahenduste eelised ning puudused;
- 28) toob näiteid meediaga seotud ohtudest;
- 29) selgitab meedia mõju inimese käitumisele ja suhetele;
- 30) mõistab vastutust oma sõnade ja tegude eest, sh sotsiaalmeedias;
- 31) teab, mis on autoriõigused ja et need on seadusega kaitstud, selgitab, miks peab autoriõigusi järgima ja mida võib endaga kaasa tuua autoriõiguste eiramine;
- 32) otsib, leiab ja esitab usaldusväärsetest allikatest tervise teemalist infot, järgides autoriõigust;
- 33) märkab ja toob esile enda ning teiste positiivseid omadusi;
- 34) teab, mis on eelarvamused ja stereotüüpsed hoiakud, ja tunneb need ära;
- 35) toob näiteid eelarvamuste mõjust igapäevaelus;
- 36) selgitab tervise tähendust ja seda mõjutavaid tegureid;
- 37) seostab peamisi tervisenäitajaid inimese tervisliku seisundiga (nt unekvaliteet, stress, kehatemperatuur, pulss, kehamassiindeks);
- 38) toob näiteid, kuidas enda käitumisega ennetada haigestumist;
- 39) toob näiteid tegevustest, mis muudavad elukeskkonna turvaliseks, soodustavad kehalist aktiivsust ja tervislikku toitumist;
- 40) toob näiteid elu ja tervist ohustavatest teguritest ja teab, kuidas neid vältida, hoidub riskikäitumisest;
- 41) selgitab, miks on normid, sh liiklusseadus kohustuslik kõigile ning järgib neid;
- 42) demonstreerib õpistuatsioonis esmaabivõtteid, teab, kust otsida vajaduse korral abi;
- 43) kirjeldab tubaka, alkoholi ja teiste uimastite tarbimise kahjulikku mõju tervisele;
- 44) demonstreerib õpistuatsioonis, kuidas keelduda ennast ja teisi kahjustavast tegevusest, kasutades tõhusaid enesekohaseid ja sotsiaalseid oskusi.

2.3.3. Õpitulemused ja õppesisu klassiti

5. klass

Õppesisu	Teadmised, oskused, hoiakud ja õpitulemused
TERVIS	
• Tervis. • Tervise olemus. • Tervise aspektid: füüsiline, vaimne ja sotsiaalne tervis. • Tervist mõjutavad tegurid – eluviis, pärilikkus, keskkond, tervishoid.	Õpilane: • selgitab mõiste “tervis” tähendust; • nimetab tervist mõjutavaid füüsilisi, vaimseid ja sotsiaalseid tegureid ja selgitab kuidas need inimese tervist mõjutavad; • toob näiteid tervisega seotud valikutest ja tegevustest eristades tervist toetavad ja mitte toetavad tegevused ning põhjendab tervislikke valikuid igapäevaelus.
• Mõõdetavad ja hinnangulised tervisenäitajad. • Stress. • Stressiga toimetulek.	Õpilane: • seostab peamisi tervisenäitajaid inimese tervisliku seisundiga: ○ nimetab mõõdetavaid ja hinnangulisi tervisenäitajaid; ○ selgitab, kuidas erinevad tervisetegurid tervist mõjutavad.
• Meedia osa tervisega seotud otsustes. • Terviseteemalised veebilehed.	Õpilane: • teab, et meedia saab mõjutada inimeste tervisekäitumist, toob näiteid: ○ mõistab reklaamide eesmärke; ○ eristab arvamust faktist.
• Tervislik eluviis. • Tervist toetavad tegevused: tervist toetav toiduvalik, füüsiline aktiivsus, uni ja puhkus. • Turvaline elukeskkond (sh meedia) ja tervislik eluviis. • Keha eest hoolitsemine (karastamine ja hügieen).	Õpilane: • toob näiteid tegevustest, mis muudavad elukeskkonna turvaliseks, soodustavad kehalist aktiivsust ja tervislikku toitumist; • toob näiteid, kuidas meedia abil saab suurendada inimeste kehalist aktiivsust; • selgitab keha eest hoolitsemise vajalikkust.
MURDEIGA JA KEHALISED MUUTUSED	
• Murdeiga elukaares. • Murdeea olulisus. • Murdeea füüsilised, emotsionaalsed, vaimsed ja sotsiaalsed muutused. • Igäühel oma tempo.	Õpilane: • nimetab murdeas toimuvaid füüsilisi ja emotsionaalseid muutusi; • toob näiteid erinevast arengutempost murdeas.

• Toimetulek muutustega. • Suguline küpsus ja soojätkamine. Viljastumine, rasedus, lapse sünd. • Muutustega seonduvate kehaosade ja elundite nimetused ja toimimise põhimõtted, sh sugurakkude valmimise seos lapsesaamisvõime ja seksuaalsusega. • Positiivne suhtumine kehasse ja oma keha eest hoolitsemine.	
TURVALISUS JA RISKIKÄITUMINE	
• Riskikäitumine ja selle liigid (sh terviseriskid). • Ohutus kodus, koolis, avalikus ruumis, sh tule-, vee- ja elektriõhutus. • Riskikäitumist ennetavad ja soodustavad tegurid.	Õpilane: • toob näiteid elu ja tervist ohustavatest teguritest ja teab, kuidas neid vältida, hoidub riskikäitumisest.
• Reeglid ja normid. • Seadused (sh liiklusseadus). • Reeglite ja normide vajalikkus.	Õpilane: • selgitab, miks on normid, sh liiklusseadus kohustuslik kõigile ning järgib neid.
• Meedia (sh reklaami) mõju otsustele. • Meediaohud ja nende vältimine ning abi saamise võimalused. • Usaldusväärsed infoallikad. • Infootsing (sh tervise teemaline) usaldusväärsetest infoallikatest. • Internet, selle turvaline kasutamine. • Interneti ohud ja võimalused. • Autoriõigused. • Autoriõiguste seadus. • Autoriõigused ja õpilane.	Õpilane: • toob näiteid meediaga seotud ohtudest; • teab, mis on autoriõigused ja et need on seadusega kaitstud; • teab, miks peab autoriõigusi järgima ja mida võib endaga kaasa tuua autoriõiguste eiramine; • otsib, leiab ja esitab usaldusväärsetest allikatest tervise teemalist infot, järgides autoriõigust.
• Uimastid. • Uimastite kahjulik mõju tervisele, otsustele ja käitumisele. • Tervislikud valikud. • Illegaalsed ja legaalsed uimastid. • Tubaka, alkoholi ja teiste levinud uimastite tarbimisega seotud riskid tervisele. • Kofeiini ja või teisi erguteid sisaldavate jookide (sh kohv, energija joogid, energiavesi) mõju tervisele (sh sõltuvuse võimalik kujunemine).	Õpilane: • kirjeldab tubaka, alkoholi ja teiste uimastite tarbimise kahjulikku mõju tervisele.

• Tõhusad enesekohased ja sotsiaalsed oskused (sh sotsiaalsed toimetulekuoskused vägivalla ja uimastiennetuses). • Oskus öelda “ei”. • “Ei” ütlemise ja väljendamise viisid. • Otsused, otsustamine, otsuste tagajärjed. • Vastutus oma otsuste eest. • Kaaslaste mõju otsustele. • Koolikiusamine (füüsiline, verbaalne, kaudne küberkiusamine). • Kiusamisega hakkamasaamine ja abi saamise võimalused.	Õpilane: • demonstreerib õppesituatsioonid, kuidas keelduda ennast ja teisi kahjustavast tegevusest, kasutades tõhusaid ja enesekohaseid sotsiaalseid oskusi.
HAIGUSED JA ESMAABI	
• Haigused: nakkus- ja mittenakkushaigused, viirushaigused. • Haigestumise põhjused. • Haigestumise vältimise viisid. • Õnnetused. • Õnnetuste vältimine. • Esmaabi. • Abi kutsumine. • Tervis – inimese väärtuslikem vara.	Õpilane: • toob näiteid, kuidas enda käitumisega ennetada haigestumist; • demonstreerib õpituatsioonis esmaabivõtteid; • teab, kust otsida vajaduse korral abi.

6. klass

Õppesisu	Teadmised, oskused, hoiakud ja õpitulemused
MINA JA SUHTLEMINE	
• Enesetundmine. • Mina-pilt. • Enesehinnang. • Enesehinnangu kujunemine. • Eneseanalüüs. • Oma omaduste ja väärtuste selgitamine ja arendamine. • Väärtused. • Huvid. • Võimed.	Õpilane: • selgitab, kuidas enesehinnang kujuneb: ○ mõistab enesehinnangu olemust; ○ saab aru, et enesehinnang on osa tema minapildist; • selgitab enda erinevate omaduste arendamise võimalusi: ○ oskab nimetada enda erinevaid omadusi; ○ mõistab, et ennast saab pidevalt arendada.
ETTEVÕTLIKKUS	
• Ettevõtlikkus, selle väljendumine tegutsemisel. • Ettevõtlikkuse tähtsus igapäevaelus ja ühiskonnas. • Ettevõtlikkus ja tööelu.	Õpilane: • mõistab oma võimalusi algatada ettevõtmisi ja toob näiteid ettevõtlikust tegutsemisest: ○ mõistab, et tema ise saab suunata oma tegevusi; • seostab ettevõtlikkust tulevase tööeluga: ○ õpib tundma oma huvisid ning seostama neid tulevikuga.
SUHTLEMINE TEISTEGA	
• Mõiste “suhtlemine”. • Suhtlemise olemus (teiste tajumine, teabevahetus, mõjutamine) • Verbaalne suhtlemine. • Mitteverbaalne suhtlemine.	Õpilane: • kirjeldab, millest suhtlemine koosneb: ○ mõistab suhtlemise olemust; ○ toob näiteid suhtlemise komponentide kohta; • eristab mitteverbaalseid ja verbaalseid suhtlemisvahendeid ning analüüsib nende vastastikuseid seoseid: ○ mõistab suhtlemise kompleksust.
• Agressiivne, alistuv ja kehtestav käitumine ning nende mõju suhetele. • Kehtestava käitumise viisid. • Kehtestava käitumise põhimõtted ja eelised.	Õpilane: • eristab kehtestavat, agressiivset ja alistuvat käitumist ning mõistab nende käitumisviiside mõju suhetele: ○ iseloomustab erinevaid käitumisviise;
• Ühiskonnas juurdunud uskumuste ja hoiakute mõju inimesele. • Eelarvamused. • Stereotüübid.	• teab, mis on eelarvamused ja stereotüüpsed hoiakud, ja tunneb need ära;

- Eelarvamuste ja stereotüüpide mõju suhetele. - Sallivus. - Aktsepteerimine.	- toob näiteid eelarvamuste mõjust igapäevaelus; - toob näiteid, kuidas eelarvamused mõjutavad igapäevasuhtlust.
- Tõendus põhised enesekohased ja sotsiaalsed oskused (otsuste langetamine ja probleemide lahendamine; loov ja kriitiline mõtlemine; emotsioonide ja stressiga toimetulek; enesetunnetus - ja, suhtlemisoskus) riskikäitumise (uimastikasutamine ja vägivald) ennetamisel. “Ei” ütlemist eeldavad olukorrad. “Ei” ütlemise viisid, julgus ja tähtsus.	Õpilane: - teab, et tal on õigus öelda „ei“, ja demonstreerib õpituatsioonis „ei“ ütlemist oma tervise kaitsel ja õiguste eest seismisel; - demonstreerib õpituatsioonis, kuidas keelduda ennast ja teisi kahjustavast tegevusest, kasutades tõhusaid enesekohaseid ja sotsiaalseid oskusi: - nimetab kahjustavaid käitumisviise; - selgitab, kuidas enese eest seista ilma teisi kahjustamata.
- Internet. - Interneti võimalused ja ohud. - Turvaline internetikasutus. - Viisakas, austav ja hooliv suhtlemine.	Õpilane: - toob näiteid turvalisest suhtlemisest igapäevaelus, sh internetis ning lahendab õpituatsioonis teemakohaseid probleeme: - mõistab enda vastutust erinevates suhtluskeskkondade.
SUHTED TEISTEGA	
- Inimeste erinevused. - Vajadused. - Väärtused. - Erivajadused. - Sallivus.	Õpilane: - toob esile arengulisi individuaalseid erinevusi, mõistab inimeste erivajadusi: - nimetab inimeste erivajadusi.
- Prosotsiaalne käitumine. Õigus, vastutus, hoolivus, ausus. - Vastutus enda sõnade ja tegude eest, s.h internetis.	Õpilane: - toob näiteid hoolivast, ausast, õiglasest ja vastutustundlikust käitumisest: - selgitab miks sõbralik käitumine on kasulik.
Tõhusad sotsiaalsed oskused: üksteise aitamine, jagamine, koostöö ja hoolitsemine.	Õpilane: - demonstreerib õpituatsioonis sotsiaalsete oskuste tõhusat kasutamist: - nimetab sotsiaalseid oskusi, - toob näiteid sotsiaalsete oskuste kohta.
- Tõhus sotsiaal-emotsionaalne eneseväljendus. Usaldus suhetes. Sõprus. Empaatia. - Tunded ja nende tõhus väljendamine.	Õpilane: demonstreerib õpituatsioonis, kuidas oma tundeid empaatiliselt ja suhteid tugevdavalt väljendada:

	○ mõistab, et kõik tunded on normaalsed; ○ oskab oma tundeid väljendada ennast ja teisi kahjustamata.
KONFLIKTID JA PROBLEEMILAHENDUS	
• Konflikt kui suhte probleem • Konfliktide põhjused, tagajärjed, lahendamise viisid. • Tõhusad ja mittetõhusad konfliktide lahendamise viisid.	Õpilane: • selgitab konflikti häid ja halbu külgi; • kirjeldab tõhusaid ja mittetõhusaid konfliktide lahendusviise; • valib õpituatsioonis konflikti lahendamiseks sobiva käitumisviisi.
• Otsuste langetamine ja erinevate lahendusviiside kaalumise otsustamisel • Probleemide lahendamise viisid, s.h internetis - tõhusad ja mittetõhusad. • Probleemilahenduste eelised ja puudused. • Koostöö võimalused. • Koostöise tegevuse eelised.	Õpilane: • näeb ühe probleemi lahendamise erinevaid võimalusi: ○ nimetab erinevaid probleeme; ○ toob näiteid erinevate tõhusate probleemilahenduste kohta; • lahendab loovalt ja koostöiselt probleeme ja toob esile erinevate lahenduste eelised ning puudused.
• Kaaslaste mõju otsustele. • Abistav ja kahjustav mõju. • Grupi surve. • Mõjutamine. Mõjutamise viisid (ähvardamine, äraostmine, nõu andmine, kingituste tegemine, vastuteene ootamine, veenmine). • Toimetulek vägivallaga, sh kiusamisega, abi saamise võimalused. • Vastutus.	Õpilane: • kirjeldab, kuidas kaaslased võivad mõjutada otsustamist: ○ nimetab mõjutamise viise; • toob näiteid, milliste tagajärgedeni võivad erinevad otsused viia: ○ mõistab enda vastutust oma otsuste ja tegude eest.
POSITIIVNE MÕTLEMINE	
• Positiivne mõtlemine. • Positiivne enesesisendus. • Positiivsed omadused.	Õpilane: • toob näiteid enda positiivsete omaduste kohta; • märkab ja toob esile enda ning teiste positiivseid omadusi.

2.4. III kooliaste

2.4.1. III kooliastme lõpuks taotletavad teadmised, oskused ja hoiakud

Õpilane:

- 1) teab, kuidas ühiskond mõjutab inimeste tervisekäitumist, suhtlemist ja õppimist;
- 2) mõistab inimese arengut murde- ja noorukieas;
- 3) teab, kuidas kujundada ja hoida positiivset suhtumist iseendasse;
- 4) väärtustab enese arendamise vajadust ja elukestvat õpet, mõistab oma võimalusi ja vastutust enda elutee kujundamisel;
- 5) on loov ja ettevõtlik;
- 6) mõistab, et inimene on sotsiaalne olend, mõistab normide vajalikkust ühiselus. Väärtustab hoolivust, ausust, õiglust ja vastutustunnet aktiivse ühiskonnaliikmena;
- 7) teab, et inimesed erinevad rahvuse, soo, vaimse ja füüsilise suutlikkuse ning vaadete ja usutunnistuste poolest; on erinevuste suhtes salliv;
- 8) teab, et ühiskond kaitseb laste tervist ja heaolu seadustega;
- 9) kasutab terviseinfo saamiseks teaduspõhiseid allikaid ja spetsialistide abi;
- 10) väärtustab positiivseid suhteid, nende loomist ja hoidmist. Mõistab ja aktsepteerib inimliku läheduse erinevaid avaldumisviise;
- 11) mõistab ja aktsepteerib seksuaalse arengu individuaalsust, seksuaalse identiteedi erinevaid avaldumisvorme ja seksuaalõigusi;
- 12) mõistab füüsilise, vaimse ja sotsiaalse tervise vastastikust seost ja neid mõjutavaid tegureid;
- 13) mõistab eluviisi, keskkonna ja pärilikkuse mõju tervisele ning tervisliku eluviisi ja turvalise käitumise tähtsust igapäevaelus;
- 14) väärtustab partnerite vastutustundlikku käitumist seksuaalsuhetes. Oskab leida infot seksuaaltervist puudutavate küsimuste kohta.

2.4.2. III kooliastme õpitulemused

Õpilane:

- 1) kirjeldab pärilike ja keskkonnategurite, nt elukeskkonna, ümbritsevate inimeste ja hariduse mõju inimese arengule ja otsustele;
- 2) selgitab inimese arengut murde- ja noorukieas ning eristab seda täiskasvanueast;
- 3) seostab inimese kasvamist ja arengut pärilike ning keskkonnateguritega;
- 4) selgitab, mis on minapilt ja enesehinnang;
- 5) toob näiteid teguritest, mis kujundavad minapilti ja enesehinnangut;
- 6) analüüsib ennast oma väärtuste, isikuomaduste, võimete ja huvide põhjal ning seostab seda valikutega elus;
- 7) analüüsib inimese võimalusi ja vastutust oma elutee kujundamisel;
- 8) mõistab, et inimene on sotsiaalne olend, toob näiteid rühma kuulumise ja rühmas suhtlemise olulisusest;
- 9) toob näiteid erinevate rühmade normidest ja reeglitest, mis toetavad ühiselu toimimist;
- 10) analüüsib enda rolli, õigusi ja kohustusi erinevates rühmades;
- 11) kirjeldab rühma mõju käitumisele, sh sõltumatuse ja autoriteedi olemust inimsuhetes, demonstreerib õpisiituatsioonis toimetulekut rühma survega;
- 12) toob näiteid seadustest, mis kaitsevad laste õigusi, tervist ja heaolu, ning analüüsib õiguste ja kohustuste seoseid;
- 13) analüüsib laste heaolu mõjutavaid tegureid oma kogukonnas, teeb ettepanekuid, kuidas kogukonnas paremini seista laste heaolu eest;
- 14) teab, mille põhjal ära tunda teaduslikku tervisealast infot;
- 15) analüüsib ja hindab erinevate tervisealaste infoallikate, tervisetoodete ja ravivõtete usaldusväärsust;
- 16) kirjeldab ja toob näiteid erinevatest tunnete ja läheduse avaldumisviisidest, nt meeldimine, sõprus, armumine, armastus;
- 17) selgitab suhete loomise, säilitamise ja lõpetamise võimalusi ennast ja teisi kahjustamata;
- 18) analüüsib suhtevägivalla avaldumisvorme ja põhjusi, teab, kuidas käituda lähisuhtevägivalla korral ning toob näiteid abi saamise võimalustest;

- 19) selgitab seksuaalsuse olemust, inimese seksuaalset arengut ning selle individuaalsust;
- 20) toob näiteid turvalisest seksuaalkäitumisest ja seksuaalõigustest;
- 21) mõistab erineva seksuaalse orientatsiooni ja soolise identiteediga inimeste õigust võrdsele ja lugupidavale kohtlemisele;
- 22) demonstreerib õpituatsioonis inimväärikust alandavale käitumisele reageerimise viise ja abi saamise võimalusi;
- 23) toob näiteid füüsilise, vaimse ja sotsiaalse tervise vastastikustest seostest;
- 24) analüüsib tervisekäitumise mõju füüsilisele, vaimsele ja sotsiaalsele tervisele;
- 25) toob näiteid olulisematest tervisenäitajatest;
- 26) analüüsib enda tervises seisundit tervisenäitajate põhjal ning kavandab vajaduse korral muudatusi eluviisis;
- 27) analüüsib tegureid, mis aitavad säilitada inimese vaimset heaolu, märkab ohte, oskab kaaslast toetada ja vajaduse korral abi otsida;
- 28) analüüsib ja toob näiteid eluviisi, keskkonna ja pärilikkuse mõjust tervisele ning eristab tervislikke ja ebatervislikke otsuseid igapäevaelus;
- 29) toob näiteid keskkonnateadlikest tegevustest ning rakendab mõnda nendest enda kodukohas või koolis;
- 30) analüüsib kehalise aktiivsuse ja toitumise mõju tervisele;
- 31) analüüsib uimastitega seotud riskikäitumise tagajärgi inimese toimetulekule ning sekkumise võimalusi indiviidi ja ühiskonna tasandil;
- 32) demonstreerib õpituatsioonis esmaabi osutamist ja oskab vajaduse korral otsida abi;
- 33) toob esile seksuaalkäitumisega seotud müütide ja soostereotüüpsete hoiakute mõju inimese tervisekäitumisele;
- 34) analüüsib turvalise seksuaalkäitumise ja abi saamise võimalusi.

2.4.3. Õpitulemused ja õppesisu klassiti

7. klass

Õppesisu	Teadmised, oskused, hoiakud ja õpitulemused
INIMESE ARENG JA MURDEIGA	
• Areng, küpsemine, kasvamine, õppimine, pärilikkus, keskkonna mõju, inimese valikud. • Ühiskonna mõju inimese kasvamisele ja arengule. • Inimese elukaar. Murde- ja noorukiea koht elukaares. • Murde- ja noorukiea iseloomulikud tunnused. • Suguküpsus, sootunnused, keha muutumine.	Õpilane: • teab, kuidas ühiskond mõjutab inimeste tervisekäitumist, suhtlemist ja õppimist: ○ kirjeldab pärilike ja keskkonnategurite, nt elukeskkonna, ümbritsevate inimeste ja hariduse mõju inimese arengule ja otsustele; seostab inimese kasvamist ja arengut pärilike ning keskkonnateguritega; • väärtustab enese arendamise vajadust ja elukestvat õpet, mõistab oma võimalusi ja vastutust enda elutee kujundamisel; • mõistab inimese arengut murde- ja noorukieas: ○ selgitab inimese arengut murde- ja noorukieas ning eristab seda täiskasvanueast.
INIMENE, VALIKUD, ÕNN	
• Minapilt - kirjeldav ja hinnanguline aspekt minapildist. • Positiivse minapildi kujundamine. • Eneseanalüüs, väärtused, teadlikud valikud ja vastutus elus. • Enesekasvatuse võtted. • Enesearendamine oma elutee kujundamisel. • Positiivne suhtumine endasse ja teistesse kui heaolu alus.	Õpilane: • teab, kuidas ühiskond mõjutab inimeste tervisekäitumist, suhtlemist ja õppimist; • teab, kuidas kujundada ja hoida positiivset suhtumist iseendasse: ○ selgitab, mis on minapilt ja enesehinnang; ○ toob näiteid teguritest, mis kujundavad minapilti ja enesehinnangut; ○ analüüsib ennast oma väärtuste, isikuomaduste, võimete ja huvide põhjal ning seostab seda valikutega elus; ○ analüüsib inimese võimalusi ja vastutust oma elutee kujundamisel; • on loov ja ettevõtlik.

INIMENE JA RÜHM	
• Rühm. Erinevad rühmade liigid. Erinevad rollid, reeglid ja normid rühmas. • Inimeste õigused ja kohustused erinevates rühmades. • Rühma kuulumine, selle positiivsed ja negatiivsed küljed. • Koostöised ja võistluslikud rühma tegevused. Hoolivuse, austuse, õigluse ja vastutustunde väärtustamine koostöises tegevuses. • Konformsus. Sõltumatus. Autoriteet. • Toimetulek rühma survega ennast ja teisi kahjustavates olukordades.	Õpilane: • mõistab, et inimene on sotsiaalne olend, mõistab normide vajalikkust ühiselus; • väärtustab hoolivust, ausust, õiglust ja vastutustunnet aktiivse ühiskonnaliikmena: ○ mõistab, et inimene on sotsiaalne olend, toob näiteid rühma kuulumise ja rühmas suhtlemise olulisusest; ○ toob näiteid erinevate rühmade normidest ja reeglitest, mis toetavad ühiselu toimimist; ○ analüüsib enda rolli, õigusi ja kohustusi erinevates rühmades; ○ kirjeldab rühma mõju käitumisele, sh sõltumatuse ja autoriteedi olemust inimsuhetes, demonstreerib õpitu olulisust toimetulekut rühma survega; • on loov ja ettevõtlik; • teab, et inimesed erinevad rahvuse, soo, vaimse ja füüsilise suutlikkuse ning vaadete ja usutunnistuste poolest; on erinevuste suhtes salliv.
TURVALISUS, TERVISE- JA RISKIKÄITUMINE	
• Inimese heaolu komponendid (sh vaimne heaolu). • Laste heaolu mõjutavad tegurid (materiaalne, füüsiline, vaimne, sotsiaalne) kogukonna tasandil. • Lapse ja noore vaimse heaolu tõstmise võimalused koolis ja kogukonnas. • Uimastitega seotud riskikäitumise ennetamine indiviidi tasand: tõhusad sotsiaalsed oskused ja keeldumisoskused. • Uimastitega seotud riskikäitumise ennetamine: kogukonna ja ühiskonna tasand. • Lapse õigused ja kohustused peres, koolis ja ühiskonnas. • Laste ja noorte õigusi, tervist ja heaolu kaitsvad seadused.	Õpilane: • teab, kuidas ühiskond mõjutab inimeste tervisekäitumist, suhtlemist ja õppimist; • teab, et ühiskond kaitseb laste tervist ja heaolu seadustega: ○ analüüsib tegureid, mis aitavad säilitada inimese vaimset heaolu, märkab ohte, oskab kaaslast toetada ja vajaduse korral abi otsida; ○ analüüsib laste heaolu mõjutavaid tegureid oma kogukonnas, teeb ettepanekuid, kuidas kogukonnas paremini seista laste heaolu eest; ○ analüüsib uimastitega seotud riskikäitumise tagajärgi inimese toimetulekule ning sekkumise võimalusi indiviidi ja ühiskonna tasandil; ○ toob näiteid seadustest, mis kaitsvad laste õigusi, tervist ja

	heaolu, ning analüüsib õiguste ja kohustuste seoseid.
--	---

8. klass

Õppesisu	Teadmised, oskused, hoiakud ja õpitulemused
TERVISEKÄITUMINE	
• Tervis kui heaoluseisund ja tervise aspektid - füüsiline tervis, vaimne tervis ja sotsiaalne tervis. • Tervise aspektide vastastikused seosed. • Tervisliku eluviisi (toitumine, kehaline aktiivsus, piisav puhkus ja uni) mõju tervise erinevatele aspektidele. • Tervisealased infoallikad. • Tervisealaste infoallikate usaldusväärsus. • Vaimset heaolu säilitada aitavad tegevused ja mõttelaad. Stress. Stressiga toimetulek. • Kriis, selle olemus. Käitumine kriisiolukorras. Abistamine, abi otsimine ja leidmine. • Objektiivsed ja subjektiivsed tervisenäitajad. • Tegurid, mis mõjutavad enda terviseseisundit. • Eluviisi, keskkonna ja pärilikkuse ning tervisteenuste mõju inimese tervisele. • Tervisliku eluviisi tähtsus igapäevaelus. • Tegurid, mis mõjutavad Eesti rahvastiku (sh noorte) tervisenäitajad. • Keskkonnatedalik tegevus lähiümbruses ja kogukonnas kui terviseedendus.	Õpilane: • kasutab terviseinfo saamiseks teaduspõhiseid allikaid ja spetsialistide abi: ○ teab, mille põhjal ära tunda teaduslikku tervisealast infot; ○ analüüsib ja hindab erinevate tervisealaste infoallikate, tervisetoodete ja ravivõtete usaldusväärsust; • mõistab eluviisi, keskkonna ja pärilikkuse mõju tervisele ning tervisliku eluviisi ja turvalise käitumise tähtsust igapäevaelus: ○ analüüsib ja toob näiteid eluviisi, keskkonna ja pärilikkuse mõjust tervisele ning eristab tervislikke ja ebatervislikke otsuseid igapäevaelus; ○ toob näiteid keskkonnateadlikest tegevustest ning rakendab mõnda nendest enda kodukohas või koolis; • mõistab füüsilise, vaimse ja sotsiaalse tervise vastastikust seost ja neid mõjutavaid tegureid: ○ toob näiteid füüsilise, vaimse ja sotsiaalse tervise vastastikustest seostest; ○ analüüsib tervisekäitumise mõju füüsilisele, vaimsele ja sotsiaalsele tervisele; ○ analüüsib kehalise aktiivsuse ja toitumise mõju tervisele; ○ analüüsib tegureid, mis aitavad säilitada inimese vaimset heaolu, märkab ohte, oskab kaaslast toetada ja vajaduse korral abi otsida; ○ toob näiteid olulisematest tervisenäitajatest; ○ analüüsib enda terviseseisundit tervisenäitajate põhjal ning kavandab vajaduse korral muudatusi eluviisis.

SUHTED JA SEKSUAALSUS	
• Suhe. Suhte liigid (peresuhe, sõprussuhe, paarisuhe). • Lähisuhe ja tunded lähisuhtes. • Paarisuhte loomine, säilitamine, katkemine. • Inimlik lähedus ja soojus suhetes. Kiindumussuhted varases lapseas lapse ja vanema vahel. Sõprus, meeldimine, armumine, armastus. • Armastuse liigid ja mitmekesisus paarisuhtes. • Lähisuhtevägivad ja selle liigid. • Turvalised lähisuhted. • Abi saamise võimalused. • Seksuaalsus. • Seksuaalsuse mitmekesisus. • Seksuaalkäitumine. • Sooidentiteet, Sooline mitmekesisus. Bioloogiline sugu, sotsiaalne sugu. Sooline eneseväljendus (feminiinne, androgüünne, maskuliinne) • Seksuaalne orientatsioon. • Laste ja noorte seksuaalsuse arengu põhietaapid (seksuaalsuse trepp.) • Erineva seksuaalse orientatsiooni ja sooidentiteediga inimeste õigused ja võrdne kohtlemine. • Turvaline seksuaalkäitumine. Vastutus. • Rasestumisvastased meetodid. • Seksuaalsel teel levivate haiguste vältimine. • Suguelundite ehituse ja talitluse seos suguküpsuse saabumise, viljakuse ja rasestumisvastaste meetoditega. • Seksuaalõigused, seksuaalne enesemääramisõigus • Seksuaalsusega seotud müütide ja soostereotüüpide mõju inimese tervisekäitumisele.	Õpilane: • väärtustab positiivseid suhteid, nende loomist ja hoidmist. Mõistab ja aktsepteerib inimliku läheduse erinevaid avaldumisviise: ○ selgitab suhete loomise, säilitamise ja lõpetamise võimalusi ennast ja teisi kahjustamata; ○ kirjeldab ja toob näiteid erinevatest tunnete ja läheduse avaldumisviisidest, nt meeldimine, sõprus, armumine, armastus; ○ analüüsib suhtevägivalla avaldumisvorme ja põhjusi, teab, kuidas käituda lähisuhtevägivalla korral ning toob näiteid abi saamise võimalustest; ○ mõistab ja aktsepteerib seksuaalse arengu individuaalsust, seksuaalse identiteedi erinevaid avaldumisvorme ja seksuaalõigusi; ○ selgitab seksuaalsuse olemust, inimese seksuaalset arengut ning selle individuaalsust; • teab, et inimesed erinevad rahvuse, soo, vaimse ja füüsilise suutlikkuse ning vaadete ja usutunnistuste poolest; on erinevuste suhtes salliv; • mõistab erineva seksuaalse orientatsiooni ja soolise identiteediga inimeste õigust võrdsele ja lugupidavale kohtlemisele; • väärtustab partnerite vastutustundlikku käitumist seksuaalsuhtes. Oskab leida infot seksuaaltervist puudutavate küsimuste kohta: ○ toob näiteid turvalisest seksuaalkäitumisest ja seksuaalõigustest; ○ analüüsib turvalise seksuaalkäitumise ja abi saamise võimalusi; ○ toob esile seksuaalkäitumisega seotud müütide ja soostereotüüpsete

	hoiakute mõju inimese tervisekäitumisele.
TURVALISUS, TERVISE- JA RISKIKÄITUMINE	
• Koolikiusamine, koolivägivald ja teised sotsiaalsete suhetega seotud vägivalda vormid. • Tõhus toimetulek ja abi saamise võimalused. • Tõhusad enesekohased ja sotsiaalsed oskused riskikäitumisega toimetulekul. • Uimastid ja nende toime kesknärvisüsteemile. • Uimastitega seonduvad väärarvamused. • Uimastite tarvitamise isiklikud, sotsiaalsed, majanduslikud ja juriidilised riskid. • Sõltuvus. • Esmaabi põhimõtted ja käitumine ohuolukordades.	Õpilane: • kasutab terviseinfo saamiseks teaduspõhiseid allikaid ja spetsialistide abi; • mõistab füüsilise, vaimse ja sotsiaalse tervise vastastikust seost ja neid mõjutavaid tegureid: ○ demonstreerib õpituatsioonis inimväärikust alandavale käitumisele reageerimise viise ja abi saamise võimalusi; ○ analüüsib uimastitega seotud riskikäitumise tagajärgi inimese toimetulekule ning sekkumise võimalusi indiviidi ja ühiskonna tasandil; ○ demonstreerib õpituatsioonis esmaabi osutamist ja oskab vajaduse korral otsida abi.

3. Ainekava – ühiskonnaõpetus

3.1. Õppeaine kirjeldus – ühiskonnaõpetus

Ühiskonnaõpetusel on tähtis koht õpilaste sotsiaalse kompetentsuse kujunemises. Põhikooli ühiskonnaõpetus käsitleb kõige üldisemal kujul ühiskonna toimimist, kodaniku seoseid ühiskonna põhivaldkondadega (majanduse, poliitika ja õigusega), ent ka suhteid erinevate sotsiaalsete rühmadega. Ühiskonnaõpetusel on tähtis koht õpilaste väärtushinnangute ja hoiakute kujunemises. Ühiskonnaõpetuse eesmärk on praktiliste ülesannete, probleemide analüüsimise ja ainealaste põhimõistete omandamise kaudu saada tervikpilt ühiskonna toimimisest. Tähtsal kohal on igapäevaeluga seonduvate probleemide lahendamine ning asjatundlike otsuste tegemise oskuste kujunemine, mis aitab õpilasel ühiskonnas toime tulla. Õpilasel kujuneb tervikpilt ühiskonnast, kus teadvustatakse inimtegevuse ja looduse vastastikust mõju ning väärtustatakse jätkusuutlikku eluviisi.

I kooliastmes on ühiskonnaõpetuse teemad lõimitud inimeseõpetuse ainekavva. II ja III kooliastmes õpitakse ühiskonnaõpetust eraldi aiena.

II kooliastmes tutvub õpilane oma lähiümbruse sotsiaalsete suhete süsteemiga, keskendudes sotsiaalselt erinevate isiksuste ja rühmade koosseksisteerimisele. Käsitluse keskmes on inimesed meie ümber, kool ning õpilase kodukoht.

III kooliastmes käsitletakse riiklike institutsioonide funktsioone ja toimimispõhimõtteid.

Pööratakse tähelepanu kodanikuõigustele ning poliitika avaldumisele igapäevaelus.

Majandusteemade käsitlemine keskendub isiklikule majandamisele, ettevõtlusele, riigi majanduse reguleerimisele ja turumajanduse sotsiaalsetele mõjudele. Ainet käsitletakse võimalikult igapäevaeluga seostatult.

Aine eesmärk on kujundada aktiivseid ja vastutustundlikke kodanikke.

3.2. II kooliaste

3.2.1 II kooliastme lõpuks taotletavad teadmised, oskused ja hoiakud

Õpilane:

- 1) teab kodukohas tegutsevaid kodanikuühendusi ja -algatusi;
- 2) teab lapse õigusi ja olulisemaid inimõigusi;
- 3) teab, et kõik inimesed on seaduse ees võrdsed ja peavad seadusi täitma;
- 4) mõistab, kuidas demokraatia põhimõtted saavad toimida koolis; toetab oma käitumise ja osalemisega koolidemokraatiat;
- 5) teab Eesti riigi juhtimisega seotud põhiseaduslikke institutsioone ja olulisemaid ametikohti;
- 6) eristab fakti arvamusest, teab, mis tunnuste alusel hinnata allikate usaldusväärsust;
- 7) teab, et autoriõigused on kaitstud seadusega ja autorile tuleb viidata;
- 8) teab, et inimesed on erineva kultuuritaustaga, saab aru, kui kedagi kultuurilise erinevuse tõttu diskrimineeritakse ja otsib vajaduse korral abi;
- 9) teab, et iga inimene on käitumise, hoiakute ja panusega kultuurikandja ja -looja;
- 10) tunneb tervise- ja turvariske, oskab vältida ohtusid ja teab, kust abi otsida, kasutab turvaliselt dokumente ja pangakaarti;
- 11) oskab oma aega ja raha planeerida, võimeid ja võimalusi arvestada;
- 12) käitub teadliku tarbijana.

3.2.2. II kooliastme õpitulemused

Õpilane:

- 1) teab Läänemere-äärseid riike ja näitab neid kaardilt;
- 2) esitab positiivseid ja negatiivseid näiteid riikidevahelisest koostööst või selle puudumisest;
- 3) toob näiteid koostööst oma kogukonnas: kodanikuühendused ja -algatused, noorte organiseeritud koostöövormid;
- 4) loetleb kodukohas lahendamist vajavaid probleeme ja pakub neile lahendusi;
- 5) leiab eakohaseid võimalusi eneseteostuseks kogukonna liikmena;
- 6) nimetab inimõigusi ja selgitab nende olulisust;
- 7) nimetab lapse õigusi ja kohustusi, märkab laste õiguste rikkumist ja otsib vajaduse korral abi;

- 8) toob näiteid, kuidas inimeste õigused on seadusega kaitstud;
- 9) kaitseb seisukohta, et keegi ei ole seadustest kõrgemal;
- 10) kirjeldab demokraatia põhimõtete toimimist koolis, selgitades õpilasesinduse rolli koolielu kujundamisel;
- 11) osaleb oma klassi otsustusprotsessides demokraatia põhimõtteid arvestades;
- 12) leiab ja võrdleb erinevatest allikatest pärit infot;
- 13) selgitab fakti ja arvamuse erinevust, toob näiteid;
- 14) kasutab viitamist nõuetekohaselt;
- 15) tunneb ära ja toob näiteid kultuurikonfliktide ja kultuurilise diskrimineerimise kohta;
- 16) mõistab, et inimesed võivad näha maailma erinevalt;
- 17) toob näiteid erinevatest kultuurinähtustest, millega ta on kokku puutunud;
- 18) toob näiteid, milliste tunnuste põhjal saab inimene end kultuuriliselt määratleda;
- 19) toob näiteid isikut tõendavate dokumentide õigest ja valest kasutamisest;
- 20) loetleb tervise- ja turvalisuseohtusid, oskab ohu korral abi otsida;
- 21) nimetab ohtusid internetis ja selgitab, kuidas end nende eest kaitsta, käitub ohutult;
- 22) teab internetipanga ja pangakaardi kasutamisega seotud ohtusid ja käitub turvaliselt;
- 23) oskab oma aega ja tegevusi planeerida;
- 24) toob näiteid erinevatest seaduslikest rahateenimise võimalustest;
- 25) koostab eelarve etteantud piirides;
- 26) kirjeldab säästmise võimalusi igapäevaelus, toob näiteid;
- 27) selgitab näidete põhjal vajaduste, soovide ja võimaluste erinevusi.

3.2.3. Õpitulemused ja õppesisu klassiti

6. klass

Õppesisu	Teadmised, oskused, hoiakud ja õpitulemused
DEMOKRAATIA PÕHIMÕTTED JA SELLE TOIMININE	
- Kohalik omavalitsus, seadus, lapse õigused, peamised inimõigused, sõnavabadus ja selle põhimõtted, demokraatia, vabatahtlik tegevus, kodanikuühendus. - Peamised põhiseaduslikud institutsioonid ja nende funktsioonid, õpilasmavalitsus, õpilaste osalemine koolielu korraldamises ja õpilasesinduses. - Kooli sisekord (kodukord). - Õiguste, kohustuste ja vastutuse tasakaal.	Õpilane: - teab kodukohas tegutsevaid kodanikuühendusi ja -algatusi; - loetleb kodukohas lahendamist vajavaid probleeme ja pakub neile lahendusi; - leiab eakohaseid võimalusi eneseteostuseks kogukonna liikmena; - osaleb oma klassi otsustusprotsessides demokraatia põhimõtteid arvestades; - teab lapse õigusi ja olulisemaid inimõigusi ning selgitab nende olulisust; - teab, et kõik inimesed on seaduse ees võrdsed ja peavad seadusi täitma; - kirjeldab, kuidas demokraatia põhimõtted saavad toimida koolis; toetab oma käitumise ja osalemisega koolidemokraatiat; - teab Eesti riigi juhtimisega seotud põhiseaduslikke institutsioone ja olulisemaid ametikohti.
ALLIKAD JA AUTORIÕIGUS	
Fakt, arvamus, allikas, argumenteerimine, autoriõigused, viitamine.	Õpilane: - eristab fakti arvamusest; - teab, mis tunnuste alusel hinnata allikate usaldusväärsust; - teab, et autoriõigused on kaitstud seadusega ja autorile tuleb viidata.
KULTUUR	
- Kultuur, religioon, võrdõiguslikkus ja sallivus. - Eestis ja õpilase klassis, koolis ja kodukohas elavad rahvarühmad (sotsiaalsed, rahvuslikud, religioossed jm). - Sooline võrdõiguslikkus. - Pere ja suguvõsa, kogukond.	Õpilane: - teab, et inimesed on erineva kultuuritaustaga, saab aru, kui kedagi kultuurilise erinevuse tõttu diskrimineeritakse ja otsib vajaduse korral abi; - teab, et iga inimene on käitumise, hoiakute ja panusega kultuurikandja ja -looja.

PLANEERIMINE JA TARBIMINE	
• Risk, turvalisus. • Aja- ja kulutuste planeerimine. • Tarbimine ja tarbija. • Raha kogumine, säästmine ja laenamine. • Tarbimisotsuste mõju keskkonnale ja kogukonnale. • Elukutsed ja ettevõtted kodukohas.	Õpilane: • tunneb tervise- ja turvariske, oskab vältida ohtusid ja teab, kust abi otsida, kasutab turvaliselt dokumente ja pangakaarti; • oskab oma aega ja raha planeerida, võimeid ja võimalusi arvestada; • käitub teadliku tarbijana; • toob näiteid erinevatest seaduslikest rahateenimise võimalustest; • koostab eelarve etteantud piirides; • kirjeldab säästmise võimalusi igapäevaelus, toob näiteid.

3.3. III kooliaste

3.3.1. III kooliastme lõpuks taotletavad teadmised, oskused ja hoiakud

Õpilane:

- 1) teab, et Eesti peab arvestama rahvusvahelise olukorra ja rahvusvaheliste suhetega;
- 2) teab, kuidas kujunes ja kuidas toimib tänapäeva demokraatlik ühiskond;
- 3) tunneb ära ja toob näiteid demokraatia kesksete tunnuste ja nende rikkumise kohta; märkab, mis võib ohustada demokraatiat tänapäeval, selgitab, tuginedes minevikunäidetele;
- 4) teab Eesti riigi juhtimisega seotud põhiseaduslike institutsioonide ülesandeid;
- 5) mõistab ühiskonnasektorite spetsiifikat ja rolli ühiskonnas;
- 6) teab majanduse toimimise põhihooni, teab oma õigusi ja kohustusi tarbijana, oskab oma õigusi kaitsta;
- 7) analüüsib oma võimalusi tulevase töötajana ja ettevõtjana ning kavandab edasist haridusteed lähtuvalt oma huvidest ja võimetest ning ühiskondlikest teguritest;
- 8) seostab demokraatiat inimõiguste kaitsega;
- 9) analüüsib õiguste ja kohustuste, vabaduse ja vastutuse seost;
- 10) teab, et Eesti Vabariigi põhiseadus on kõrgeim õigusakt ja oskab sealt leida vajalikku infot;
- 11) teab ja väärtustab kodanikuühiskonna võimalusi korraldada elu kodukohas, piirkonnas, riigis ja rahvusvaheliselt;
- 12) teab Eesti riigi ja selle kodanike õigusi, võimalusi ja kohustusi, mis tulenevad Euroopa Liidu liikmesusest;
- 13) hindab infoallikaid kriitiliselt ja kujundab oma arvamuse, järgib autoriõiguse ja intellektuaalse omandi kaitse põhimõtteid;
- 14) märkab kultuuride ja sotsiaalsete rühmade mitmekesisust, diskrimineerimist, sekkub oma võimaluste kohaselt;
- 15) analüüsib tervise- ja turvariske, oskab vältida ohtusid ja teab, kust vajaduse korral otsida abi.

3.3.2. III kooliastme õpitulemused

Õpilane:

- 1) analüüsib näidete põhjal suur- ja väikeriikide, naaberriikide, demokraatlike ja mittedemokraatlike riikide vastastikuseid suhteid;
- 2) selgitab riikide koostööd rahvusvahelistes organisatsioonides, toob näiteid;
- 3) teab erinevaid demokraatlikus ühiskonnas osalemise võimalusi, toob näiteid;
- 4) selgitab näidete abil võimude lahususe põhimõtet;
- 5) loetleb demokraatliku ühiskonna tunnuseid, selgitab, mille poolest erinevad demokraatlik ühiskond ja diktatuur;
- 6) toob näiteid erinevatest võimalustest, kuidas käituda demokraatia põhimõtteid järgides;
- 7) selgitab avaliku konkursi tähtsust;
- 8) teeb vahet riigi-, era- ja kodanikusektoril, toob näiteid nende tegevusest ja koostööst ühiskonnas ja üksikisikute võimalusest osaleda riigi-, era- ja kodanikusektoris;
- 9) kirjeldab erinevate majandussüsteemide iseloomulikke tunnuseid ja toimimist;
- 10) teab maksude vajalikkust ühiskonna toimimisel, eristab otseseid ja kaudseid makse;
- 11) analüüsib vabalt valitud näidete põhjal inimeste tarbimiskäitumist;
- 12) selgitab liigtarbimise põhjusi ja mõju üksikisikule, ühiskonnale ja keskkonnale;
- 13) analüüsib valitud erialal tegutsemise võimalusi, lähtudes eriala spetsiifikast ja tuues esile palgatöötajana ja ettevõtjana tegutsemise erisused;
- 14) teab, mis on sotsiaalne ettevõtlus, ja toob näiteid selle võimalustest;
- 15) märkab ohtu demokraatiale enda ümbruskonnas ja ühiskonnas ning on valmis sellele oma võimaluste piires vastu seisma;
- 16) toob näiteid oma õigustest ja kohustustest koolis, perekonnas ja ühiskonnas, selgitades õiguste ja kohustuste omavahelisi seoseid;
- 17) selgitab soorollide ja soostereotüüpsete hoiakute mõju inimese valikutele;
- 18) teab, mis on õigusriik, ja selgitab selle toimimise põhimõtteid;
- 19) nimetab põhiseaduse abil Vabariigi Valitsuse, Riigikogu, Vabariigi Presidendi ja kohaliku omavalitsuse peamisi ülesandeid;
- 20) teab võimalusi, kuidas kodanikud ja mittekodanikud saavad mõjutada ühiskonna toimimist;

- 21) analüüsib enda võimalusi kooli ja kogukonna elu ning kohaliku omavalitsuse poliitika kujundamisel;
- 22) teab Euroopa Liidu liikmesriike ja mõistab, miks Euroopa Liidu liikmesriik peab liikmesusest tulenevaid kohustusi täitma;
- 23) toob näiteid Euroopa Liidu kodanike õigustest ja võimalustest, seostades neid enda eluga;
- 24) oskab allikatest leida asjakohast infot oma arvamuse kujundamiseks;
- 25) tunneb ära valeuudise ja propaganda ja teab, miks need võivad olla ohtlikud;
- 26) oskab kasutada allikaid õppetöös, viitab ja tsiteerib nõuetekohaselt;
- 27) võrdleb tõekspidamisi, tavasid ja praktikaid erinevate kultuuride ja subkultuuride näitel;
- 28) mõistab koostöövõimaluste otsimise vajalikkust kultuuriliste erimeelsuste puhul;
- 29) märkab ja analüüsib diskrimineerimisjuhtumit ja pakub välja lahendusi;
- 30) toob näiteid kultuurilaenude ja -mõjutuste kohta eesti kultuuris;
- 31) mõistab identiteedi määratlust, selgitab näidete varal, mis on sotsiaalne, kultuuri- ja rahvuslik identiteet ning mitmikidentiteet;
- 32) toob näiteid stereotüüpide, vaenukõne ja sallimatuse kohta ning mõistab nende ohtu ühiskonnale;
- 33) analüüsib oma kogemuste põhjal iseenda kultuuritarbimist;
- 34) selgitab, miks on oluline tunda kultuuripärandit;
- 35) toob näiteid Eesti kultuuri levikust maailmas;
- 36) analüüsib riske, teeb ettepanekuid nende maandamiseks, demonstreerib õpitu olukorras ohuolukorra asjakohast lahendamist, selgitades oma käitumist.

3.3.3. Õpitulemused ja õppesisu klassiti

9. klass

Õppesisu	Teadmised, oskused, hoiakud ja õpitulemused
ÜHISKOND JA SOTSIAALSED SUHTED: KUIDAS ÜHISKOND TOIMIB JA KELLEST KOOSNEB	
Ühiskonna institutsiooniline struktuur – kuidas avaliku sektori, äri- (era)sektori ja kolmanda sektori/vabakonna koostöös tagatakse hästi toimiv ühiskond Põhifookus: erinevate sektorite roll ja koostöö ühiskonnas Põhimõisted: ühiskond, avalik sektor, riigiasutus, avalik-õiguslik asutus, era- (äri)sektor, eraettevõtte, kolmas sektor, mittetulundus organisatsioon, vabakond	Õpilane: - mõistab, et ühiskond on terviklik süsteem, kus erinevad osapooled mõjutavad ning samas sõltuvad teineteisest; - oskab tuua näiteid sektorite tegevusest ja koostööst ühiskonnas ning üksikisikute kokkupuudetest ja/või võimalusest osaleda avaliku sektori, erasektori ja vabakonna tegevuses; - teeb vahet riigi-, era- ja kodanikusektoril, toob näiteid nende tegevusest ja koostööst ühiskonnas ja üksikisikute kokkupuudetest ja/või võimalusest osaleda riigi-, era- ja kodanikusektoris; - mõistab ühiskonnasektorite spetsiifikat ja rolli ühiskonnas.
Ühiskonna sotsiaalne struktuur: mõistmine, et ühiskond on mitmekesine, sh ebavõrdne Põhifookus: sotsiaalsete rühmade määratlemine Põhimõisted: ühiskonnarühmad, rahvastikunäitaja, demograafia, migratsioon, immigrant/sisserändaja, kodanik, topeltkodakondsus, varjupaigataotleja	Õpilane: - mõistab, et ühiskond koosneb mitmetest vastanduvate huvidega rühmadest nt iga; sugu; tervises seisund; elukoht; kultuuriline, religioosne ja rahvuslik identiteet jm; - oskab analüüsida peamiseid rahvastikunäitajaid ning mõistab, milliseid järeldusi on nende andmete alusel võimalik ühiskonna kohta langetada või milliseid tulevikuprognose teha; - teab, kuidas kaasaja ühiskondi mõjutab ränne ning milles erinevad/sarnanevad kodaniku õigused ja kohustused mittekodaniku õigustest ja kohustustest; - oskab avaldada põhjendatud arvamust teemal, kes on hea kodanik ning kuidas selleks saada;

	• teab võimalusi, kuidas nii kodanikud kui ka mittekodanikud saavad mõjutada ühiskonna toimimist; • oskab kasutada allikaid õppetöös, viitab ja tsiteerib nõuetekohaselt; • toob näiteid oma õigustest ja kohustustest ühiskonnas, selgitades õiguste ja kohustuste omavahelisi seoseid; • loetleb demokraatliku ühiskonna tunnuseid, selgitab, mille poolest erinevad demokraatlik ühiskond ja diktatuur; • ärkab kultuuride ja sotsiaalsete rühmade mitmekesisust, diskrimineerimist, sekkub oma võimaluste kohaselt.
Ühiskonna sotsiaalne struktuur: mõistmine, et ühiskond on mitmekesine, sh ebavõrdne Põhifookus: erinevate sotsiaalsete rühmade sidus koosseksisteerimine Põhimõisted: ühiskondlik ebavõrdsus (ja võrdõiguslikkus vs võrdväarsus), sotsiaalne sidusus, sotsiaalne tõrjutus, sotsiaalne õiglus, identiteet, mitmekultuurilisus, subkultuurid	Õpilane: • mõistab, miks on hästi toimiva ühiskonna jaoks oluline arvestada inimeste erisustega; • teab, kuidas nii avalik-, era- kui ka kolmas sektor saab kaasa aidata sotsiaalselt õiglasema ühiskonna loomisele, et vähendada sotsiaalset tõrjutust ja sellest tulenevaid probleeme; • teab, milline tähtsus on identiteedil inimese elus ning kuidas ühiskond mõjutab selle kujunemist; • mõistab koostöövõimaluste otsimise vajalikkust kultuuriliste/maailmavaatelist (poliitiliste) erinevuste puhul; • oskab läbi näidete toomise selgitada soorollide ja soostereotüüpsete hoiakute mõju inimese valikutele ja võimalustele; • võrdleb tõekspidamisi, tavasid ja praktikaid erinevate kultuuride ja subkultuuride näitel; • mõistab koostöövõimaluste otsimise vajalikkust kultuuriliste erinevuste puhul; • märkab diskrimineerimist ja oskab analüüsida konkreetset juhtumit ning pakkuda välja lahendusi;

	• selgitab, miks on oluline tunda kultuuripärandit; • toob näiteid kultuurilaenude ja - mõjutuste kohta eesti kultuuris; • mõistab identiteedi määratlust, selgitab näidete varal, mis on sotsiaalne, kultuuriline- ja rahvuslik identiteet ning mitmikidentiteet; • märkab kultuuride ja sotsiaalsete rühmade mitmekesisust, diskrimineerimist, sekkub oma võimaluste kohaselt.
Ühiskonnaliikmete õigused vs kohustused ning vastutus on omavahelises seoses Põhifookus: inimeste õiguste ja kohustuste tundmine (perekonnaliikme rollist lähtuvalt) Põhimõisted: põhiõigused, inimõigused, kodanikuõigused, universaalsed õigused, lapse õigused, kohustused, privileegid, vastutus, diskrimineerimine, inimkaubandus	Õpilane: • mõistab, millised on tema kui lapse õigused ja kohustused, millised kohustused ja õigused on tema vanematel; • oskab selgitada ja põhjendada, milliste õiguste ja vabaduste kaitse peab olema ühiskonna kõrgendatud tähelepanu all; • arutleb, tulenevalt oma rollist perekonnas, vastutuse võtmise olulisuse üle ning selle üle, kuidas noorukiea õigused ja vastutus erineb väikelapse või täiskasvanu eaga võrreldes; • selgitab õiguste ja kohustuste omavahelisi seoseid; • saab aru, milline on õiguste ja privileegide vahekord; • toob näiteid erinevatest võimalustest, kuidas käituda demokraatia põhimõtteid järgides; • toob näiteid oma õigustest ja kohustustest koolis, perekonnas ja ühiskonnas, selgitades õiguste ja kohustuste omavahelisi seoseid; • märkab diskrimineerimist ja oskab analüüsida konkreetset juhtumit ning pakkuda välja lahendusi; • toob näiteid stereotüüpide, vaenukõne ja sallimatuse kohta ning mõistab nende ohtu ühiskonnale; • seostab demokraatiat inimõiguste kaitsega.

Ühiskonnaliikmete õigused vs kohustused ning vastutus on omavahelises seoses Põhifookus: Mina õiguste ja kohustuste teostajana, märkajana, sekkujana Põhimõisted: põhiõigused, inimõigused, kodanikuõigused, universaalsed õigused, lapse õigused, diskrimineerimine, kohustused, privileegid, vastutus, hädaolukord, eriolukord, kriisiõppus	Õpilane: • teab, millised on peamised inimõigused (sh lapse õigused) ning kus need on sätestatud; • oskab märgata vägivalda ja kuritarvitamist enda ümber ning tunneb lihtsamaid sekkumise võtteid/võimalusi; • analüüsib oma lähiümbrust, märgates puudusi väärikas käitumises inimeste vahel ning oskab välja pakkuda lahendusi selliste olukordade ennetamiseks, lahendamiseks; • mõistab, et elu toob kaasa kriise, kuid teab, et nendeks on võimalik valmistuda; • teab, mida enda ja lähedaste kaitsmiseks peab kriisiolukordades esmajoones tegema ja kuhu abi saamiseks pöörduma; • arutleb, millal muutub sõna ohtlikuks ja kust läheb sõnavabaduse piir; • toob näiteid erinevatest võimalustest, kuidas käituda demokraatia põhimõtteid järgides; • toob näiteid oma õigustest ja kohustustest koolis, perekonnas ja ühiskonnas, selgitades õiguste ja kohustuste omavahelisi seoseid; • oskab läbi näidete toomise selgitada soorollide ja soostereotüüpsete hoiakute mõju inimese valikutele ja võimalustele; • märkab diskrimineerimist ja oskab analüüsida konkreetset juhtumit ning pakkuda välja lahendusi; • toob näiteid stereotüüpide, vaenukõne ja sallimatuse kohta ning mõistab nende ohtu ühiskonnale; • analüüsib riske, teeb ettepanekuid nende maandamiseks, demonstreerib õpistuatsioonis ohuolukorra asjakohast lahendamist, selgitades oma käitumist; • seostab demokraatiat inimõiguste kaitsega; • märkab kultuuride ja sotsiaalsete rühmade mitmekesisust, diskrimineerimist, sekkub oma võimaluste kohaselt;
---	---

	• analüüsib tervise- ja turvariske, oskab vältida ohtusid ja teab, kust vajaduse korral otsida abi.
MEEDIA JA TEAVE: KUIDAS TOIMIDA INFOPALJUSUSE KONTEKTIS	
Meedia ja teave: kuidas toimida infopaljususe kontekstis Põhifookus: professionaalse ajakirjanduse eristamine muust meediast Põhimõisted: avalik-õiguslik meedia, erameedia, ajakirjandus, massikommunikatsioon, meedia, arvamusiid, meediavabadus, propaganda, polariseerumine, kollane ajakirjandus	Õpilane: • teab ajakirjanduse rolli (informeerimine, tähelepanu juhtimine probleemidele, meelelahutus jm) ja vastutust avaliku arvamuse kujundamisel ühiskonnas; • oskab vahet teha erinevat tüüpi meediasisul (professionaalne ajakirjandus versus “näiline ajakirjandus”, huvirühmade meedia, sotsiaalmeedia jms), süvavõltsingu kasutamisel; • oskab allikatest leida asjakohast infot oma arvamuse kujundamiseks; • tunneb ära valeuudise ja propaganda ja teab, miks need võivad olla ohtlikud; • mõistab koostöövõimaluste otsimise vajalikkust erimeelsuste puhul; • märkab diskrimineerimist ja oskab analüüsida konkreetset juhtumit ning pakkuda välja lahendusi; • toob näiteid stereotüüpide, vaenukõne ja sallimatuse kohta ning mõistab nende ohtu ühiskonnale; • hindab infoallikaid kriitiliselt ja kujundab oma arvamuse.
Meedia ja teave: kuidas toimida infopaljususe kontekstis Põhifookus: informatsiooni kaudu mõjutamise märkamine Põhimõisted: valeuudised, vandenõuteooriad, infosõda, infomull/ kajakamber, tehisintellekt (AI), süvavõltsing, kommertsreklaam, sotsiaalreklaam, poliitreklaam, vaenukõne, sõnavabadus	Õpilane: • teab, milles seisneb sõnumite võimendamine ja mullistumine; • mõistab, millistes olukordades mõjutamine toimub ning oskab märgata enda ümber erinevat liiki turunduskommunikatsiooni ja poliitilist propagandat; • mõistab, mis on infosõda ning kuidas kasutatakse vastandumist jm infomüra, et mõjutada demokraatliku arutelu; • oskab allikatest leida asjakohast infot oma arvamuse kujundamiseks; • tunneb ära valeuudise ja propaganda ja teab, miks need võivad olla ohtlikud;

	• mõistab koostöövõimaluste otsimise vajalikkust erimeelsuste puhul; • märkab diskrimineerimist ja oskab analüüsida konkreetset juhtumit ning pakkuda välja lahendusi; • toob näiteid stereotüüpide, vaenukõne ja sallimatuse kohta ning mõistab nende ohtu ühiskonnale; • hindab infoallikaid kriitiliselt ja kujundab oma arvamuse, järgib autoriõiguse ja intellektuaalse omandi kaitse põhimõtteid.
DEMOKRAATLIK RIIK JA VALITSEMINE – KUIDAS DEMOKRAATLIKUD VÄÄRTUSED AITAVAD TAGADA KODANIKE HEAOLU NING ÕIGUSRIIGI TOIMIMIST	
Demokraatia toimimine igapäevases elus Põhifookus: demokraatlik otsustusprotsess kogukonnas ja selles osalemine Põhimõisted: osalusdemokraatia, otsedemokraatia, esindusdemokraatia, referendum, vabad valmised, üldised valimised, ühetaolised valimised, valimisüsteem, hääleõigus, hääletamine, eelhääletamine, valimiskünnis, boikoteerimine, streikimine, ühiskonnakriitika avaldamine, osalemine erakonna tegevuses	Õpilane: • teab, millised on demokraatia aluspõhimõtted ja väärtused osates märgata demokraatia toimimist või selle puudumist nii oma suhtlusringis, perekonnas, koolis kui ka laiemalt kogukonna ja ühiskonna tasandil; • väärtustab demokraatliku otsustusprotsessi teades, milline on üldiselt vabade valimiste protseduur ning millistest põhimõtetest see lähtub; • saab aru, miks on oluline teadlik hääletamine ja maailmavaatelistel eelistuste omamine; • tunneb huvi ühiskonnas toimuva vastu ning saab aru, kuidas riigis või kogukonnas langetatavad otsused võivad mõjutada tema tulevikku; • tunneb demokraatlike sekkumisvõimalusi otsustusprotsessidesse; • väärtustab ja oskab rakendada demokraatliku käitumist sh arutelukultuuri rühmas; • loetleb demokraatliku ühiskonna tunnuseid, selgitab, mille poolest erinevad demokraatlik ühiskond ja diktatuur; • toob näiteid erinevatest võimalustest, kuidas käituda demokraatia põhimõtteid järgides;

	• teab, mis on õigusriik, ja selgitab selle toimimise põhimõtteid; • analüüsib enda võimalusi kooli ja kogukonna elu ning kohaliku omavalitsuse poliitika kujundamisel.
Demokraatia toimimine igapäevases elus Põhifookus: demokraatia ohud - korruptsioon demokraatliku ühiskonna õõnestajana Põhimõisted: õigusriik, korruptsioon	Õpilane: • teab, et demokraatia toimimine pole iseenesest mõistetav, vaid eeldab demokraatlike reeglite väärtustamist ja rakendamist igal elu tasandil (perekonnas, koolis, avalikus elus, valitsemises); • saab aru, milles seisneb korruptsiooni probleemi tõsidus mõistes, et korruptsiooni levik suurendab ebavõrdsust ühiskonnaliikmete vahel ning toob kaasa poliitilise ja majandusliku ebastabiilsuse ning õigusriigi kao; • suudab arutleda isiklik kasu vs ühiskondlik kasu teemal; • oskab reageerida õiguspäraselt ebaausat käitumist märgates; • selgitab avaliku konkursi tähtsust; • toob näiteid erinevatest võimalustest, kuidas käituda demokraatia põhimõtteid järgides; • märkab ohtu demokraatiale enda ümbruskonnas ja ühiskonnas ning on valmis sellele oma võimaluste piires vastu seisma; • toob näiteid oma õigustest ja kohustustest koolis, perekonnas ja ühiskonnas, selgitades õiguste ja kohustuste omavahelisi seoseid.
Eesti valitsemiskord: kuidas rakendub võimude lahususe ja tasakaalu põhimõte ellu ning millised on kodaniku võimalused poliitika kujundamisel osaleda Põhifookus: demokraatliku riigi toimimine (sh EL kontekstis) Põhmõisted: õigusriik, võimude lahusus, seadusandlik võim, täidesaatev võim, kohtuvõim,	Õpilane: • mõistab, milles seisneb võimude lahususe printsiip ning miks ja kuidas seda demokraatlikus ühiskonnas rakendatakse; • oskab eristada võimu harusid saades aru nende ülesannete erinevustest, kuid samas omavahelisest vastastikusest seotusest;

põhiseaduslik instiutsioon, Riigikogu, Vabariigi Valitsus, President, õiguskantsler, riigikontroll, kohalikomavalitsus, kohus, EL Parlament, EL Komisjon, EL Ülemkogu, ministeerium, riigiamet, põhiseadus, menetlus	• nimetab (põhiseaduse abil) põhiseaduslike institutsioonide: Riigikogu, Vabariigi Valitsuse, Vabariigi Presidendi, kohaliku omavalitsuse ja kohtute peamisi ülesandeid; • teab, et Eesti kuulub Euroopa Liitu, mille juhtimisel rakendatakse samuti võimude lahususe printsiipe, oskab esitada selle kohta näiteid; • teab, et avaliku sektori asutused tagavad riigi toimimise osates tuua näiteid mõnedest riigi ülesannetest; • saab aru kuidas õigusriigis toimub kokkulepitud reeglite kehtestamine ja muutmine; • selgitab näidete abil võimude lahususe põhimõtet; • teab, mis on õigusriik, ja selgitab selle toimimise põhimõtteid; • nimetab põhiseaduse abil Vabariigi Valitsuse, Riigikogu, Vabariigi Presidendi ja kohaliku omavalitsuse peamisi ülesandeid; • teab Euroopa Liidu liikmesriike ja mõistab, miks Euroopa Liidu liikmesriik peab liikmesusest tulenevaid kohustusi täitma; • teab Eesti riigi juhtimisega seotud põhiseaduslike institutsioonide ülesandeid.
Eesti valitsemiskord: kuidas rakendub võimude lahususe ja tasakaalu põhimõte ellu ning millised on kodaniku võimalused poliitika kujundamisel osaleda Põhifookus: demokraatliku võimu toimimine minu kodukohas (ja minu võimalus otsustusprotsessidesse kaasatud olla) Põhimõisted: kohalik omavalitsus, volikogu, linnapea, vallavanem, linna-/vallvalitsus, eelarve, kohalikud maksud, kaasav eelarve,	Õpilane: • oskab tuua näiteid, millised on valdade ja linnade ülesanded oma kogukonna igapäevaelu korraldamisel; • selgitab, kuidas rakendub võimude lahususe põhimõte kohaliku valitsemise tasandil; • teab, kellel on hääleõigus kogukonna esinduskogu volikogu valimistel; • oskab tuua lihtsaid näiteid, millistes küsimustes tuleb inimesel kohaliku võimu poole pöörduda; • tunneb huvi kohaliku elu korraldamise vastu ning oskab sõnastada enda jaoks

noortevolikogu, osalusdemokraatia, rahvaalgatus	kohaliku elu probleemkohti ning pakub välja omapoolseid lahendusi; • teab, millised on osalusdemokraatia võimalused kaasa rääkida kohalike asjade otsustamisel, osates vajadusel neid ka rakendada; • selgitab näidete abil võimude lahususe põhimõtet; • loetleb demokraatliku ühiskonna tunnuseid, selgitab, mille poolest erinevad demokraatlik ühiskond ja diktatuur; • toob näiteid erinevatest võimalustest, kuidas käituda demokraatia põhimõtteid järgides; • teab, mis on õigusriik, ja selgitab selle toimimise põhimõtteid; • nimetab põhiseaduse abil kohaliku omavalitsuse peamisi ülesandeid; • teab võimalusi, kuidas nii kodanikud kui mittekodanikud saavad mõjutada ühiskonna toimimist; • analüüsib enda võimalusi kogukonna elu ning kohaliku omavalitsuse poliitika kujundamisel.
KODANIKUÜHISKOND - MIDA ANNAB VABAKONNAS OSALEMINE NING KUIDAS RAHVA TAHET MAK SMA PANNA	
Kodanikuühiskond - mida annab vabakonnas osalemine ning kuidas rahva tahet maksma panna Põhifookus: osalemise tahte tekitamine Põhimõisted: kodanikuühiskond, vabakond, huvirühmad, erakond/partei, arengu-/humanitaarabi, rahvaalgatus, streik, boikott, märgukiri, miiting, ühiskonnakriitika, polariseerumine	Õpilane: • mõistab, milline on kodanikuühiskonna roll demokraatia tagamisel ning, millised on vabaühenduste eesmärgid ja toimimise põhimõtted; • saab aru, millised probleeme aitab vabakond kogukonnas ja laiemalt ühiskonnas lahendada ning oskab näha võimalusi, milliseid annab vabaühendustes või nende algatustes osalemine; • analüüsib enda võimalusi kooli ja kogukonna elu ning kohaliku omavalitsuse poliitika kujundamisel; • toob näiteid erinevatest võimalustest, kuidas käituda demokraatia põhimõtteid järgides;

	• teab ja väärtustab kodanikuühiskonna võimalusi korraldada elu kodukohas, piirkonnas, riigis ja rahvusvaheliselt.
ÄRISEKTORI TOIMIMINE – MILLINE ON RIIGI ROLL MAJANDUSE REGULEERIMISEL, KUIDAS OLLA ISE ETTEVÕTLIK, SAADA HAKKAMA (TÖÖ)TURU KONTEKSTIS NING OLLA RAHATARK	
Turumajanduse olemus ja riigi roll selles Põhifookus: ühiskonnas tulu ja heaolu tekkimine, riigi tulude ümber jagamine Põhimõisted: ressurss, majandussüsteem, vaba turg, monopol, osaühing, äriplaan, kasum, kahjum, teaduspõhine majandus, heaoluriik, riigieelarve, otsesed maksud, kaudsed maksud, tuludeklaratsioon, sotsiaalne ettevõtlus, õiglane kaubandus, eksport, import	Õpilane: • teab, kuidas tekib ühiskonnas tulu ning millistel alustel heaoluühiskonnas tulused ümber jaotatakse, mõistes miks on tähtis ühiskonna sotsiaalse õigluse loomisele kaasa aitamine; • teab, mis on sotsiaalne ettevõtlus, ja toob näiteid selle võimalustest; • saab aru, et maailmakaubandussüsteemis on osalejad vastastikuses sõltuvus; • teab, et õiglane kaubandus võimaldab nii tarbijal kui tootjal panustada õiglasema süsteemi loomisesse; • mõistab, millest sõltuvad riigi tulud ning millised kohustused on riigil; • väärtustab ausat maksumaksmist ja mõistab maksude vajalikkust ühiskonna toimimiseks; • kirjeldab erinevate majandussüsteemide iseloomulikke tunnuseid ja toimimist; • teab maksude vajalikkust ühiskonna toimimisel, eristab otseseid ja kaudseid makse; • teab, mis on sotsiaalne ettevõtlus, ja toob näiteid selle võimalustest; • järgib autoriõiguse ja intellektuaalse omandi kaitse põhimõtteid.
Tööturg Põhifookus: noored ja täiskasvanud tööturul Põhimõisted: tööturg, tööandja, töövõtja, brutopalk, netopalk, tööleping, ümbrikupalk, CV	Õpilane: • mõistab, millistest reeglitest lähtutakse töösuhte loomisel; • on teadlik riskidest, mis noori tööturule sisenedes võivad puudutada; • koostab CV, osaleb töölabirääkimise simulatsioonil ja näidistöölepingu koostamisel; • analüüsib valitud erialal tegutsemise võimalusi, lähtudes eriala spetsiifikast ja tuues esile palgatöötajana ja ettevõtjana tegutsemise erisused;

	• analüüsib oma võimalusi tulevase töötajana ja ettevõtjana ning kavandab edasist haridusteed lähtuvalt oma huvidest ja võimetest ning ühiskondlikest teguritest.
Isiklik toimetulek ja arukas tarbimine Põhifookus: oma kulude ja tulude teadlik planeerimine Põhimõisted: inflatsioon, intress, investering, krediidi kulukuse määr, eelarve, ostubuum, tarbijakaitse, tootemärgised, ostujõud	Õpilane: • teab, kuidas planeerida vastutustundlikult oma rahaasju; • mõistab, millised ohud võivad kaasneda laenamise või investeerimisega, oskab neid seostada mõjutamise ning infokorratuse ohtudega; • mõistab, mida tähendab finantsiline vastutus ja kuidas võtta arukalt riske; • oskab koostada oma kuludest/tuludest lähtuvat eelarvet, seostades seda aruka tarbimisega; • iseloomustab vabalt valitud näidete põhjal inimeste tarbimiskäitumist; • selgitab liigtarbimise põhjusi ja mõju üksikisikule, ühiskonnale ja keskkonnale.
EESTI JA MAAILM: KUIDAS RAHVUSVAHELINE OLUKORD EESTIT MÕJUTAB NING KUIDAS VÄIKERIIK SAAB OMA HUVE RAHVUSVAHELISTES SUHETES TEOSTADA	
Eesti ja maailm: kuidas rahvusvaheline olukord Eestit mõjutab ning kuidas väikeriik saab oma huve rahvusvahelistes suhtluses teostada Põhifookus: kuidas Eesti oma huve rahvusvahelises suhtluses realiseerib Põhimõisted: Euroopa Liit, EL Parlament, EL Komisjon, Põhja-Atlandi Lepingu Organisatsioon (NATO), ÜRO, euro, diplomaatia, humanitaarabi organisatsioonid, hargmaised ettevõtted	Õpilane: • mõistab, et Eesti peab arvestama rahvusvahelise olukorra ja rahvusvaheliste suhetega; et väikeriigile tagab oma huvide parima esindatuse rahvuslik koostöö ja osalemine rahvusvahelistes organisatsioonides; • teab, mida annab Eestile kuulumine EL ja NATO-sse; • mõistab, miks on väikeriigile oluline, et rahvusvahelistes suhetes järgitaks kokkulepitud reegleid, austatakse inimõiguseid ja demokraatiat; • analüüsib näidete põhjal suur- ja väikeriikide, naaberriikide, demokraatlike ja mittedemokraatlike riikide vastastikuseid suhteid; • selgitab riikide koostööd rahvusvahelistes organisatsioonides, toob näiteid;

	• teab Euroopa Liidu liikmesriike ja mõistab, miks Euroopa Liidu liikmesriik peab liikmesusest tulenevaid kohustusi täitma; • toob näiteid Euroopa Liidu kodanike õigustest ja võimalustest, seostades neid enda eluga; • teab, et Eesti peab arvestama rahvusvahelise olukorra ja suhetega.
--	--

4. Ainekava – ajalugu

4.1. Õppeaine kirjeldus – ajalugu

Ajalooõpetus toetab ajaloolise mõtlemise kujunemist: suutlikkust märgata tähenduslikkust ajaloos, oskust kasutada esmaallikaid tõendusmaterjalina, tunda ära muutusi ja ajaloosündmuste järjepidevust, analüüsida põhjusi ja tagajärgi, tajuda ajaloolist konteksti ja mõista ajalooliste tõlgenduste eetilist mõõdet.

Ajalooõpetuses omandavad õpilased kultuuriruumis ning ajaloolises keskkonnas orienteerumiseks vajalikke teadmisi ja oskusi. Õpilasi suunatakse uurima, teadvustama, analüüsima, kriitiliselt hindama ning tõlgendama minevikus aset leidnud sündmusi ja protsesse, nende seoseid omavahel ja tänapäevaga ning ajaloosündmuste erineva tõlgendamise põhjusi. Põhikooli ajalooõpetus on kronoloogilis-temaatiline. Õppeaine algab sissejuhatava algõpetusega ning jätkub muinas- ja vanaaja, keskaja, uusaja ning lähiajaloo õppimisega. Eesti ajalugu õpitakse lõimituna maailma ajaloo kursusesse. Ainekavas eraldi esitatud Eesti ajaloo teemasid käsitletakse põhjalikult ja süsteemselt ning tõmmatakse paralleele maailma ajalooga. Käsitlemise põhimõtte on liikumine lähemalt kaugemale, alustades kodukoha ajaloost, kus on oluline luua käsitletava teema ja paikadega isiklik seos.

4.2. II kooliaste

4.2.1. II kooliastme lõpuks taotletavad teadmised, oskused ja hoiakud

Õpilane:

- 1) teab, ajaloo periodiseerimise põhimõtteid, ning et ajaloo periodiseerimine on kokkuleppeline;
- 2) teab, et ajaloosündmustel ja -nähtustel on põhjused ja tagajärjed;
- 3) kasutab ajaloomõisteid kontekstis;
- 4) teab näiteid kodukoha minevikust;
- 5) teab, et Eesti ei ole alati olnud iseseisev ning teab olulisi sündmusi ja isikuid Eesti omariikluse kujunemises;
- 6) mõistab, kuidas kujunes inimasustus;
- 7) mõistab, et teadus ja tehnika on pidevas arengus ja mõjutavad inimesi ning ühiskonnaelu;

- 8) oskab asetada end minevikus elanud inimese olukorda ning saab aru, et erinevast rollist vaadates on maailm erinev;
- 9) teab, et eri aegadel on ühiskonnas olnud erinevad väärtussüsteemid, mida ei ole õige hinnata tänapäeva kontekstis;
- 10) teab, mis tunnused on iseloomulikud demokraatlikele ja mittedemokraatlikele ühiskonnavormidele ajaloos;
- 11) teab, millist liiki allikatest saab mineviku kohta teavet ja milliste tunnuste järgi saab allikate usaldusväärsust hinnata;
- 12) teab näiteid kodukoha kultuuripärandist, olulisi inimesi ja nende rolli kodukoha kultuuriloos;
- 13) märkab ja väärtustab minevikupärandit Eestis ja mujal;
- 14) teab, kuidas meditsiin ja inimeste teadmised tervisest on aja jooksul muutunud;
- 15) teab näiteid, kuidas inimkond on minevikus keskkonda mõjutanud.

4.2.2. II kooliastme õpitulemused

Õpilane:

- 1) kasutab ajaarvamisega seotud mõisteid asjakohaselt: eKr, pKr, sajand, aastatuhat jt;
- 2) teab, et ajalooallikad jagunevad suulisteks, esemelisteks, kirjalikeks ja audiovisuaalseteks ning toob nende kohta näiteid;
- 3) iseloomustab erinevate allikatüüpide eripära, hinnates nende usaldusväärsust;
- 4) kasutab perekonnaloos uurimisel eritüübilisi allikaid;
- 5) teab, et ajaloo periodiseerimine on kokkuleppeline, nimetab ajalooperioode ja sündmusi, mis on aluseks ajaloo periodiseerimisele, põhjendab oma valikut;
- 6) paigutab ajateljele isikliku elu sündmusi, ajaloosündmusi ja -perioode, kasutades õigesti ajaühikuid; lahendab ajatelje abil ülesandeid;
- 7) toob näiteid sündmustest ja protsessidest maailma ja Eesti ajaloos ning isiklikus elus;
- 8) kirjeldab ajaloosündmuse näitel põhjuse ja tagajärje seost;
- 9) kasutab narratiivi loomisel ajaloomõisteid asjakohases kontekstis;
- 10) teab ja esitleb lugusid oma kodukoha minevikust;
- 11) nimetab Eesti iseseisvumisega seotud sündmusi ja isikuid;
- 12) teab mõnda inimeste ajaloolist asulat, kirjeldab selle tekkimise ja kujunemise põhjusi;

- 13) kirjeldab joonise abil ajaloolist asulat;
- 14) toob näiteid, kuidas ühiskonna ja elukeskkonna areng mõjutavad inimeste igapäevaelu;
- 15) nimetab teaduse ja tehnika arengut mõjutanud tähtsamaid avastusi ja leiutisi ning selgitab nende tähtsust;
- 16) teab näiteid erinevatest ühiskonnaelu vormidest antiikajal ja kirjeldab nende erisusi;
- 17) teab, et inimeste arusaam maailmast sõltub ajaloolisest kontekstist ja inimese sotsiaalsest rollist ühiskonnas;
- 18) nimetab ajaloolisi isikuid ja põhjendab nende olulisust kultuuriloos;
- 19) toob näiteid ajaloomälestistest ja selgitab, miks need on kultuuriloos olulised;
- 20) toob näiteid ravivõtete ja tervishoiu kohta eri aegadel;
- 21) toob näiteid inimtegevuse ja looduskeskkonna vastastikusest mõjust minevikus.

4.2.3. Õpitulemused ja õppesisu klassiti

5. klass

Õppesisu	Teadmised, oskused, hoiakud ja õpitulemused
AJAARVAMINE JA AJALOOALLIKAD	
eKr, pKr, sajand, aastatuhat, ajatelg, Rooma number, araabia number, esi- ehk muinasaeg, vanaaeg, keskaeg, uusaeg, lähiajalugu	Õpilane: • kasutab ajaarvamisega seotud mõisteid asjakohaselt: eKr, pKr, sajand, aastatuhat, kümnend, ajajoon, Rooma number, araabia number; • paigutab ajateljele isikliku elu sündmusi, ajaloosündmusi ja -perioode, kasutades õigesti ajaühikuid; lahendab ajatelje abil ülesandeid: ○ mõistab, et ajaloo jagamine on tinglik ning ajaloolased teevad seda selleks, et lihtsustada ajaloo uurimist; ○ jagab ajalugu perioodideks (kujuneb arusaam ajaloolise keskkonna kujunemisest) esi- ehk muinasaeg, vanaaeg, keskaeg, uusaeg, lähiajalugu.
suulised, esemelised, kirjalikud ja audiovisuaalsed allikad; muuseum, arhiiv, kroonika, legend, arheoloogia, muistis	Õpilane: • teab, et ajalooallikad jagunevad suulisteks, esemelisteks, kirjalikeks ja audiovisuaalseteks ning toob nende kohta näiteid: ○ nimetab ja liigitab ajalooallikaid; ○ kasutab kontekstis ajalooallikatega seonduvaid mõisteid: kirjalik, suuline, esemeline ja audiovisuaalne allikas, muuseum, arhiiv; • iseloomustab erinevate allikatüüpide eripära, hinnates nende usaldusväärsust.
mälestused, intervjuud, fotod, videod, päevikud, kirjad jne	Õpilane: • kasutab perekonnaloo uurimisel eritüübilisi allikaid.

AJALOOSÜNDMUSED, AJALOOLISED ISIKUD JA ELUOLU	
Elu muinasajal kiviaeg, pronksiaeg, rauaaeg, korilus, küttimine, kodukohaga seotud muinasaja asustus, muinaslinnus	Õpilane: - toob näiteid sündmustest ja protsessidest maailma ja Eesti ajaloos ning isiklikus elus: - teab kodukohaga ja Eestiga seotud muinasaja asulaid ning kirjeldab selle/nende tekkimise ja kujunemise põhjuseid; - kirjeldab muinasaja inimese eluolu ja selgitab inimese sotsiaalse rolli kujunemist ühiskonnas; - nimetab mõnda avastust /leiutist ja selgitab selle/nende tähtsust.
muistne vabadusvõitlus, Läti Henrik, Liivimaa kroonika, maakond, ristiusk, Lembitu	Õpilane: - kirjeldab ajaloosündmuse näitel põhjuse ja tagajärje seost ja iseloomustab allikatüüpide eripära, hinnates nende usaldusväärsust: - teab muistse vabadusvõitluse põhjuseid ja tagajärge; - teab, kes olid Läti Henrik ja Lembitu ning miks nad on ajaloos olulised; - selgitab, miks on Henriku Liivimaa kroonika tähtis ajalooallikas.
Eluolu keskajal ristiusk, kirik, (katoliku kirik, paavst), klooster	Õpilane: - teab, et inimeste arusaam maailmast sõltub ajaloolisest kontekstist ja inimese sotsiaalsest rollist ühiskonnas: - teab ja selgitab, mis roll oli kirikul keskaja ühiskonnas ja kultuuriloos; - toob näiteid oma kodukoha ja/või Eesti ajaloomälestistest ja selgitab nende olulisust.
elu keskajal linnas ja maal, raad, tsunft, raekoda, Hansa Liit, gild, linnaõigus, linnused	Õpilane: - kirjeldab joonise abil ajaloolist asulat, toob näiteid, kuidas ühiskonna ja elukeskkonna areng mõjutavad inimeste igapäevaelu: - kirjeldab keskaja inimese eluolu ja tegevusalasid; - kirjeldab joonise abil ajaloolist asulat.
Eesti 16.-18. Sajandi sõdade perioodil Liivi sõda, Ivan IV (Balthasar Russow, Liivimaa kroonika), Põhjasõda, Karl XII, Peeter I	Õpilane: toob näiteid sündmustest ja protsessidest maailma ja Eesti ajaloos;

	• nimetab ajaloolisi isikuid ja põhjendab nende olulisust kultuuriloos, toob näiteid inimtegevuse ja looduskeskkonna vastastikusest mõjust minevikus: ○ mõistab ajaloosündmuste ajalist järgnevust; ○ kirjeldab ajaloosündmuse näitel põhjuse ja tagajärje seost; • nimetab ajalooliseid isikuid ja miks nad on ajaloos olulised.
Eluolu uusajal rehielamu ja mõis, toidulaud, rõivad ja rahvatraditsioonid, pärisorjus	Õpilane: • toob näiteid, kuidas ühiskonna ja elukeskkonna areng mõjutavad inimeste igapäevaelu: ○ kirjeldab inimeste eluolu minevikus; ○ teab ja esitleb lugusid oma kodukoha minevikust; • leiab õpitu põhjal lihtsamaid seoseid.
Kool vanal ajal Tartu Ülikool, talurahvaharidus, Bengt Gottfried Forselius	Õpilane: • kasutab narratiivi loomisel ajaloomõisteid asjakohases kontekstis: ○ kirjeldab hariduse andmist minevikus; • leiab õpitu põhjal lihtsamaid seoseid.
Rahvuslik ärkamisaeg rahvuslik ärkamisaeg, Jannsen, Koidula, Jakobson, Hurt, laulu- ja mänguseltsid, I üldlaulupidu	Õpilane: • nimetab ajaloolisi isikuid ja põhjendab nende olulisust kultuuriloos: ○ teab, kes olid Johann Voldemar Jannsen, Lydia Koidula, Carl Robert Jakobson, Jakob Hurt ja põhjendab nende olulisust kultuuriloos; ○ kirjeldab tähtsamaid ärkamisaja sündmusi; ○ nimetab mõnda kodukohaga seotud isikut ja/või sündmust ja/või ajaloomälestist.
Eesti iseseisvumine Päästekomitee: Päts, Konik, Vilms, iseseisvusmanifest, iseseisvuse väljakuulutamine	Õpilane: • nimetab Eesti iseseisvumisega seotud sündmusi ja isikuid: ○ kirjeldab Eesti iseseisvumise näitel põhjuse ja tagajärje seost; ○ teab, kes olid Konstantin Päts, Konstantin Konik ja Jüri Vilms ja põhjendab nende olulisust; • teab, millal ja kus kuulutati välja Eesti Vabariik.

Iseseisev Eesti kahe maailmasõja vahel Vabadussõda (1918-1920), Johan Laidoner, Võnnu lahing - võidupüha, Poska, Tartu rahu	Õpilane: - toob näiteid sündmustest ja protsessidest maailma ja Eesti ajaloos; kirjeldab ajaloosündmuse näitel põhjuse ja tagajärje seost: - teab vabadussõja põhjuseid ja tagajärge; - teab ja oskab selgitada võidupüha tähtsust Eesti kultuuriloos; - teab, kes oli Jaan Poska ja põhjendab tema olulisust; - selgitab Tartu rahu tähtsust.
Eesti aeg kahe maailmasõja vahel maaseadus, Eesti kroon, üldine eluolu ja kultuur	Õpilane: - toob näiteid sündmustest ja protsessidest maailma ja Eesti ajaloos; - kirjeldab üldist eluolu ja kultuuri, toob näiteid.
Eesti ja Teine maailmasõda Stalin, Hitler, MRP, Nõukogude okupatsioon, küüditamine, Saksa okupatsioon, holokaust, suur põgenemine	Õpilane: - toob näiteid sündmustest ja protsessidest maailma ja Eesti ajaloos ning isiklikus elus; kirjeldab ajaloosündmuse näitel põhjuse ja tagajärje seost: - toob näiteid, kuidas Teine maailmasõda mõjutas elu Eestis; - teab, kes olid Jossif Stalin ja Adolf Hitler ning selgitab nende mõju Eesti ajaloole; - toob näiteid oma perekonnaloost.
Nõukogude aeg metsavendlus, kolhoos, eluolu ENSV-s	Õpilane: - toob näiteid sündmustest ja protsessidest Eesti ajaloos ja isiklikus elus; - toob näiteid ajaloomälestisest ja selgitab, miks need on kultuuriloos olulised: - iseloomustab erinevatest valdkondadest ENSV eluolu; - toob näiteid ja teab mõnda lugu oma perekonnaloost ENSV ajal; - teab ja tunneb kodukohaga seotud paiku, isikuid.
Iseseisvuse taastamine laulev revolutsioon, Balti kett, Lennart Meri, fosforiidisõda	Õpilane: - nimetab ajaloolisi isikuid ja põhjendab nende olulisust; toob näiteid inimtegevuse ja looduskeskkonna vastastikusest mõjust minevikus: - teab, kes oli Lennart Meri, selgitab tema olulisust;

	○ teab, mis põhjustel sai Eesti iseseisvuse taastamine võimalikuks; ○ oskab nimetada mõnda iseseisvumise taastamisega seotud sündmust; • teab mõnda perekonnalugu.
--	--

6. klass

Õppesisu	Teadmised, oskused, hoiakud ja õpitulemused
MUINASAEG	
esiaeg ehk muinasaeg, vanaaeg, keskaeg, uusaeg, lähiajalugu, eKr, pKr, sajand, aastatuhat, kümnend, araabia number, Rooma number, ajalooallikad, arheoloogia	Õpilane: - teab, et ajaloo periodiseerimine on kokkuleppeline, nimetab ajalooperioode ja sündmusi, mis on aluseks ajaloo periodiseerimisele, põhjendab oma valikut; - kasutab ajaarvamisega seotud mõisteid asjakohaselt.
inimese kujunemine, kiviaeg, pronksiaeg, rauaaeg, sugukond, küttimine ja korilus	Õpilane: - toob näiteid, kuidas ühiskonna ja elukeskkonna areng mõjutavad inimeste igapäevaelu; - kasutab narratiivi loomisel ajaloomõisteid asjakohases kontekstis: - nimetab muinasaja perioode ja toob näiteid erinevate perioodidele iseloomulikest tunnustest, avastustest ja leiutistest; - kirjeldab muinasaja inimese eluviisi ja tegevusalasid; - seletab ja kasutab mõisteid kontekstis.
Muinasaja Eestis Pulli, Kunda Lammasmägi, alepõld, kindlustatud asula, kalmed	Õpilane: - teab mõnda inimeste ajaloolist asulat, kirjeldab selle tekkimise ja kujunemise põhjusi; - teab ja esitleb lugusid oma kodukoha minevikust: - kirjeldab muinasaja inimese eluviisi ja tegevusalasid Eestis; - teab esimesi asulaid: Pulli ja Kunda Lammasmägi; - teab mõnda kodukohas asuvat muistist või kodukoha inimasustuse tekkelugu.
VANAD IDAMAAD	
tsivilisatsioon ehk kõrgkultuur, Egiptus ja Niilus, Mesopotaamia - Eufrat ja Tigris, Hiina - Huanghe ja Jangtse, India - Indus ja Ganges	Õpilane: toob näiteid inimtegevuse ja looduskeskkonna vastastikusest mõjust minevikus;

	• nimetab teaduse ja tehnika arengut mõjutanud tähtsamaid avastusi ja leiutisi ning selgitab nende tähtsust: ◦ selgitab, miks, kus ja millal tekkisid vanaaja kõrgkultuurid; • oskab näidata kaardil Egiptust, Mesopotaamiat, Vana Indiat ja Vana Hiinat.
Mesopotaamia sumerid, linnriik, Babüloonia, Hammurapi, seaduste kogu, kiilkiri, savitahvel, tsikuraat, Ištar, Marduk, potikeder ja ratas, Gilgameš	Õpilane: • toob näiteid, kuidas ühiskonna ja elukeskkonna areng mõjutavad inimeste igapäevaelu; • nimetab ajaloolisi isikuid ja põhjendab nende olulisust kultuuriloos: ◦ teab, milline oli Mesopotaamia riiklik korraldus; ◦ teab, kes oli Hammurapi; • mõistab Mesopotaamia kultuuripärandi tähtsust inimkonna ajaloos ning oskab tuua näiteid.
Egiptus vaarao, preestrid, templid, ametnikud, orjad, hieroglüüfid, papüurus, palsameerimine, muumia, sarkofaag, püramiidid, kalender, aritmeetika ja geomeetria	Õpilane: • nimetab teaduse ja tehnika arengut mõjutanud tähtsamaid avastusi ja leiutisi ning selgitab nende tähtsust; • nimetab ajaloolisi isikuid ja põhjendab nende olulisust kultuuriloos; • kasutab narratiivi loomisel ajaloomõisteid asjakohases kontekstis: ◦ teab, milline oli Egiptuse riiklik korraldus ning kes olid Thutmosis III, Ramses II, Tutanhamon; ◦ kirjeldab vanaaja elulaadi ja religiooni Egiptuse näitel; ◦ tunneb Egiptuse kultuuri- ja teadussaavutusi meditsiinis, matemaatikas, astronoomias; ◦ toob näiteid kujutavast kunstist, teab mõnda Egiptuse püramiidi.
Vahemere idaranniku kõrgkultuurid: Foiniikia, Iisraeli ja Juuda riik tähestik, meresõitjad, Kartaago ainujumala usk, Jahve, Mooses, Vana Testament, kümme käsku	Õpilane: • toob näiteid sündmustest ja protsessidest maailma ajaloos: ◦ teab, et foiniiklased head meresõitjad, võtsid kasutusele tähestiku; ◦ teab, et Iisraelis tekkis monoteistlik religioon;

	• teab, mis on Vana Testament.
Vana-India ja Vana-Hiina India ja Indus, Ganges, kastisüsteem, usulised tõekspidamised, budism, kunst, kirjandus, arvutussüsteem, male, Hiina ja Huang He, Jangtse, keisriigi algus, Hiina müür, Suur Siiditee, kompass, paber, Konfutsius	Õpilane: • nimetab teaduse ja tehnika arengut mõjutanud tähtsamaid avastusi ja leiutisi ning selgitab nende tähtsust; • teab, et inimeste arusaam maailmast sõltub ajaloolisest kontekstist ja inimese sotsiaalsest rollist ühiskonnas: ○ teab, et Vana-India ja Hiina kõrgkultuurid tekkisid suurte jõgede äärde; ○ teab, mis on kastisüsteem; ○ toob näiteid India ja Hiina avastustest ja leiutistest; • mõistab, et erinevates piirkondades on erinevad usulised tõekspidamised ja väärtussüsteemid, mida ei ole õige hinnata tänapäeva kontekstis.
VANA-KREEKA JA VANA-ROOMA	
Vana-Kreeka Kreeta-Mükeene kultuur Balkani poolsaar, Hellas ja hellenid, barbarid, Kreeka, Kreeta, Ateena, Sparta, Knossos, Mükeene	Õpilane: • kasutab narratiivi loomisel ajaloomõisteid asjakohases kontekstis; • toob näiteid sündmustest ja protsessides maailma ajaloos: ○ oskab näidata kaardil Kreeka, Kreeta, Balkani poolsaar, Ateena, Sparta; • teab, et Vana-Kreeka tsivilisatsioon sai alguse Kreeta-Mükeene kultuurist.
Kreeka linnriigid polis, rahvakoosolek, akropol, agora, türann, aristokraatia, demokraatia, kodanik, ori, Perikles, Kreeka-Pärsia sõjad (Maratoni lahing)	Õpilane: • teab näiteid erinevatest ühiskonnaelu vormidest antiikajal ja kirjeldab nende erisusi; • kirjeldab joonise abil ajaloolist asulat; • toob näiteid ajaloomälestistest ja selgitab, miks need on kultuuriloos olulised: ○ kirjeldab Vana-Kreeka ühiskonnakorraldust ja eluolu Ateena ja Sparta näitel, võrdleb neid kirjelduse põhjal; • seletab ja kasutab järgmisi mõisteid: polis, rahvakoosolek, akropol, agora, türann, aristokraatia, demokraatia, kodanik, ori.

Vana-Kreeka kultuur ja teadus Homeros, eeposed “Ilias” ja “Odüsseia” Herakles, komöödia ja tragöödia, Zeus, Olümpia, olümpiamängud, 776 eKr, templid, arhitektuur, skulptuur, vaasimaalid, Herodotos, nt Pythagoras, Hippokrates, Sokrates, Platon, Aristoteles	Õpilane: • nimetab ajaloolisi isikuid ja põhjendab nende olulisust kultuuriloos; • teab, et inimeste arusaam maailmast sõltub ajaloolisest kontekstist; • iseloomustab erinevate allikatüüpide eripära, hinnates nende usaldusväärsust: ○ toob näiteid Vana-Kreeka kultuuri- ja teadussaavutustest; ○ oskab nimetada tähtsamaid kreeka mõtlejaid; ○ jutustab olümpiamängudest ja kreeka kunstist; ○ püüab vaadelda maailma minevikus elanud inimeste pilgu läbi ning mõistab Vana-Kreeka kultuuri mõju Euroopa ajaloole.
Hellenism Aleksander Suur, hellenism, Aleksandria, seitse maailmaime, nt Eukleides, Archimedes, Ptolemaios	Õpilane: • nimetab ajaloolisi isikuid ja põhjendab nende olulisust kultuuriloos; • toob näiteid sündmustest ja protsessidest maailma ajaloos; • teab näiteid erinevatest ühiskonnaelu vormidest antiikajal ja kirjeldab nende erisusi: ○ teab, kes oli Aleksander Suur ja kirjeldab tema vallutuste tagajärgi; • selgitab, mis on hellenism ning toob näiteid hellenismiaja kultuuri- ja teadussaavutustest.
Vana-Rooma Rooma riigi tekkimine Apenniini poolsaar, Vahemeri, Rooma, Tiberi jõgi, Alpi mäestik, Romulus, 753 eKr, Kapitolium, forum, ladina keel, etruskid	Õpilane: • toob näiteid sündmustest ja protsessidest maailma ajaloos; • nimetab ajaloolisi isikuid ja põhjendab nende olulisust kultuuriloos; • kasutab narratiivi loomisel ajaloomõisteid asjakohases kontekstis; • paigutab ajatelejele ajaloosündmusi, kasutades õigesti ajaühikuid, lahendab ajateleje abil ülesandeid: ○ näitab kaardil: Apenniini poolsaar, Vahemeri, Rooma linn, Tiberi jõgi, Alpi mäestik; ○ teab Rooma riigi tekkelugu ning teab, kes oli Romulus ja miks on ta oluline Rooma kultuuriloos;

	○ paigutab ajatelejele Rooma linna asutamise aasta; ○ selgitab ja kasutab kontekstis järgmisi mõisteid: Kapitoolum, foorum, ladina keel.
Rooma vabariik vabariik, senat, konsul, rahvakoosolek, Puunia sõjad, Hannibal, Kartaago, Caesar, leegion, kodusõda	Õpilane: • kirjeldab ajaloosündmuse näitel põhjuse ja tagajärje seost; • nimetab ajaloolisi isikuid ja põhjendab nende olulisust: ○ selgitab Rooma vabariigi riigikorda; ○ kirjeldab ja näitab kaardi abil Rooma riigi laienemist; ○ teab, kuidas said roomlased Vahemere maade valitsejateks; ○ seletab, miks ja kuidas lõppes vabariigi ajajärk; • teab, kes oli Caesar ja põhjendab tema olulisust.
Eluolu Vana-Roomas patriitsid, plebeid, rahvatribuun, perekond, ori, gladiaator	Õpilane: • teab, et inimeste arusaam maailmast sõltub ajaloolisest kontekstist ja inimese sotsiaalsest rollist ühiskonnas; • toob näiteid, kuidas ühiskonna ja elukeskkonna areng mõjutavad inimeste igapäevaelu; • kasutab narratiivi loomisel ajaloomõisteid asjakohases kontekstis: ○ kirjeldab eluolu Rooma riigis; ○ teab mõisteid: patriitsid, plebeid, rahvatribuun, gladiaator ja kasutab neid õiges kontekstis.
Kultuur ja religioon Vana-Roomas templid, amfiteater, akvedukt, triumf, Colosseum, kristlus, Uus Testament, piibel	Õpilane: • teab, et inimeste arusaam maailmast sõltub ajaloolisest kontekstist; • toob näiteid ajaloomälestistest ja selgitab, miks need on kultuuriloos olulised; • toob näiteid inimtegevuse ja looduskeskkonna vastastikusest mõjust minevikus: ○ teab roomlaste usule iseloomulikke jooni; ○ mõistab vanaaja kultuuripärandi tähtsust inimkonna ajaloos;

	○ teab, kes oli Jeesus Kristus ning mõistab tema olulisust kultuuriloos; • kasutab uusi mõisteid õiges kontekstis.
Rooma keisririik provints, Lääne-Rooma, Ida-Rooma, Augustus, Konstantinoopol, 476, hunnid, suur rahvasterändamine	Õpilane: • toob näiteid sündmustest ja protsessidest maailma ajaloos; • teab, et ajaloo periodiseerimine on kokkuleppeline, nimetab ajalooperioode ja sündmusi, mis on aluseks ajaloo periodiseerimisele; • paigutab ajateljele ajaloosündmusi ja -perioode, kasutades õigesti ajaühikuid; lahendab ajatelje abil ülesandeid; • nimetab ajaloolisi isikuid ja põhjendab nende olulisust kultuuriloos: ○ selgitab Rooma keisririigi valitsemiskorda; ○ tunneb Rooma ühiskonna üldist arengut keisririigi ajal; ○ teab, miks lõhenes Rooma keisririik; ○ teab, kes oli Augustus ja põhjendab tema olulisust; • teab, millal ja miks lagunes Rooma keisririik.

4.3. III kooliaste

4.3.1. III kooliastme lõpuks taotletavad teadmised, oskused ja hoiakud

Õpilane:

- 1) eristab ajalooperioode ning iseloomustab neid põhitunnuste kaudu;
- 2) mõistab ajaloosündmuste tähenduslikkust, toob esile sündmuste ja protsesside põhjusi ja tagajärgi ning jätkuvuse ja muutuste näiteid;
- 3) seostab kodukoha ajalugu Eesti ja Euroopa ajalooga, teab Eesti ajaloo pöördepunkte;
- 4) mõistab Eesti omariikluse kujunemist ja arengut Euroopa ajaloo taustal;
- 5) mõistab tänapäeva Euroopa ja Ameerika Ühendriikide kujunemislugu ja arengut ning riikide mõju maailmas;
- 6) analüüsib inimeste igapäevaelu ja ühiskonnaelu muutumist ning linnade tähtsuse kasvu;
- 7) mõistab teaduse ja tehnika arengu mõju inimeste eluviisile ja ühiskonnaelu valdkondadele;
- 8) mõistab kolonialismi ja rahvastikurände põhjusi ja tagajärgi minevikus ja tänapäeval globaalse ajaloo perspektiivis;
- 9) analüüsib inimese sotsiaalseid ja ühiskondlikke rolle minevikus ja tänapäeval, individuaalse eneseteostuse piiranguid ja võimalusi lähtuvalt ühiskonna arengust;
- 10) mõistab, kuidas on kujunenud ja toiminud demokraatlik ühiskond minevikus, võrreldes tänapäevaga;
- 11) mõistab, kuidas inimese käsitus on ajas muutunud;
- 12) kogub ajalooalast informatsiooni, töötab eritüübiliste ajalooallikatega, kommenteerib ja hindab neid kriitiliselt, teeb informatsiooni põhjal järeldusi;
- 13) eristab poliitilisi õpetusi, teab nende kujunemislugu;
- 14) analüüsib kultuuripärandi tähtsust inimkonna ajaloos ja mõistab üksikisiku rolli kultuuripärandi kandjana;
- 15) analüüsib inimese tervisekäitumise muutumist ajaloos;
- 16) mõistab inimtegevuse ja keskkonna vastastikust mõju ajaloos.

4.3.2. III kooliastme õpitulemused

Õpilane:

- 1) iseloomustab põhitunnuste kaudu erinevaid ajalooperioode;
- 2) nimetab erinevate kunstistiilide olulisemaid tunnuseid ja tunneb väliste tunnuste järgi ära erinevate kunstistiilide arhitektuurinäiteid;
- 3) toob allikate põhjal esile ajaloosündmuste põhjuse-tagajärje seoseid;
- 4) arutleb märksõnade või küsimuste toel ajaloosündmuste ja -nähtuste üle, kujundab oma seisukoha ning põhjendab seda;
- 5) selgitab näidete abil, kuidas muutused maailmas on mõjutanud Eesti ajalugu;
- 6) analüüsib Eesti omariikluse kujunemist ja arengut Euroopa sündmuste kontekstis;
- 7) analüüsib Euroopa riikide arengut ajaloos mõne riigi näitel;
- 8) selgitab Ameerika Ühendriikide kujunemislugu;
- 9) selgitab näidete toel Euroopa suurriikide ja Ameerika Ühendriikide tähtsust lähiajaloos;
- 10) toob näiteid ühiskonna ümberkorraldamise võimalustest reformide või revolutsiooni teel ja analüüsib nende protsesside erinevusi;
- 11) võrdleb etteantud kriteeriumide põhjal elukorraldust maal ja linnas;
- 12) toob näiteid rahvastikurännetest, selgitades nende põhjusi ja tagajärgi;
- 13) toob näiteid kolonialismi majanduslikest, poliitilistest ja eetilistest aspektidest, annab kolonialismile hinnangu erinevast perspektiivist;
- 14) analüüsib inimeste võimalusi ja valikuid minevikus ja tänapäeval isikute näitel;
- 15) teab demokraatiale iseloomulikke jooni selle kujunemise ajal ja tänapäeval ja toob näiteid demokraatia arengust antiikajast tänapäevani;
- 16) iseloomustab nüüdisaja demokraatlikku ühiskonda mõne riigi näitel;
- 17) loetleb inimkeskse ja teadusliku maailmapildi kujunemise põhjuseid, toob näiteid selle tunnusjoontest, suuna esindajatest erinevatel ajastutel ning ühiskonnas toimunud muutustest;
- 18) kirjeldab, kuidas on erineval ajal maailmas korraldatud inimeste heaolu, tuues näiteid hariduse, tervishoiu, igapäevaelu ja turvalisuse korraldusest;
- 19) toob näiteid hariduse, tervishoiu, sotsiaal- ja igapäevaelu valdkonnast eri ajastutel;
- 20) analüüsib allikate usaldusväärsust eri aspekte hinnates, teab, et allika sõnum sõltub autori positsioonist;

- 21) teeb allikate põhjal järeldusi, hinnates väiteid, taotlusi ja veendumusi ajaloolises kontekstis;
- 22) iseloomustab erinevaid poliitilisi õpetusi ja nende peamisi toetusgruppe ühiskonnas, analüüsib, mis on iseloomulik konservatismile, liberalismile ja sotsiaaldemokraatialle tänapäeval;
- 23) tunneb ära äärmusluse ja populismi tunnused minevikus ja tänapäeval;
- 24) kujundab oma poliitilise eelistuse ja põhjendab seda;
- 25) analüüsib teaduse ja tehnika arengu positiivset ja negatiivset mõju ühiskonnale ja kultuurile, mõistab inimkonna eetilisi valikuid ja vastutust ühiskonna ees seoses teaduse ja tehnika arenguga;
- 26) toob näiteid erinevate ajastute kultuuripärandist;
- 27) märkab kodukoha kultuuripärandit ja teab selle kujunemislugu, mõistab, et kultuuripärandi tähendus võib ajas muutuda;
- 28) selgitab, kuidas igal inimesel on võimalik olla traditsioonide hoidmise kaudu kultuuripärandi kandja;
- 29) märkab Eesti ja maailma kultuuri seoseid ja vastastikust mõju;
- 30) teab, kuidas meditsiin on ajas arenenud ja mis võtteid on kasutatud haiguste ja epideemiatega võitlemisel;
- 31) selgitab ja toob näiteid, kuidas inimesed on erinevatel ajastutel loodusesse suhtunud;
- 32) selgitab, kuidas tootmine, tarbimine ja inimeste elatustase on seotud loodusressursside kasutamisega.

4.3.3. Õpitulemused ja õppesisu klassiti

7. klass

Õppesisu	Teadmised, oskused, hoiakud ja õpitulemused
Keskaeg keskaja mõiste, keskaja periodiseering: vara-, kõrg- ja hiliskeskaeg	Õpilane: • iseloomustab põhitunnuste kaudu erinevaid ajaloo perioode; • toob allikate põhjal esile ajaloosündmuste põhjuse-tagajärje seoseid: ○ nimetab sündmuse ja aastaarvu, millega tähistatakse kokkuleppeliselt keskaja algust Euroopas ja Eestis; ○ nimetab keskaja kolm perioodi (vara-kõrg- ja hiliskeskaeg) ning toob näiteid iseloomulike joonte kohta igast perioodist; ○ mõtestab ja sõnastab ajaloolise keskkonna kujunemist oma kodukohas, selgitab keskaegse muistise tähendust keskajal ja tänapäeval oma kodukohas (nt linnus); ○ võrdleb Euroopat 5. ja 13. sajandil kaardi alusel.
Seisused, läänikord ja eluolu läänikord ehk feodaalkord, lään ehk feood, läänimees ehk feodaal, senjäär, vasall, läänipüramiid ehk feodaalne hierarhia, turniir, linnus	Õpilane: • iseloomustab seisuslikku ühiskonda: nimetab seisused ja ülesanded, selgitab jumala tähtsust keskaja inimese maailmapildis; • iseloomustab läänikorda; • kasutab kontekstis mõistet senjäär ja vasall ja truudus, feodaal; • kirjeldab feodaalset hierarhiat, selgitab seoseid; • iseloomustab läänimeeste elulaadi; • kirjeldab keskaegset linnust; • iseloomustab rüütli ja aadlidaami, kirjeldab nende elu; • analüüsib linnuselu vooruseid ja puuduseid keskaja inimese seisukohast.
Ristiusk, kirik ja kultuur Ristiusk, katoliku kirik, kiriku struktuur, paavst, peapiiskop, palverännak, palverändur, reliikvia, liturgia, koraal,	Õpilane: • iseloomustab põhitunnuste kaudu erinevaid ajaloo perioode;

psalm, sakrament, ristimine, patt, paradiis, põrgu, puhastustuli, romaani stiil, gooti stiil, altar, ümarkaar, teravkaar, manuskript, miniatuur	○ iseloomustab kiriku rolli keskaja ühiskonna ja üksikisiku elus; ○ kirjeldab kiriku struktuuri; • teeb allikate põhjal järeldusi, hinnates väiteid, taotlusi ja veendumusi ajaloolises kontekstis: ○ selgitab mõne näite põhjal, mil moel võivad ehitised, kunstiteosed ja muud esemed anda teavet keskaegse inimese maailmapildi kohta; ○ teeb kirjalike tekstide või kunstiteoste põhjal lihtsamaid järeldusi, hinnates autori taotlusi ja veendumusi ajaloolises kontekstis; • nimetab erinevate kunstistiilide olulisemaid tunnuseid ja tunneb väliste tunnuste järgi ära erinevate kunstistiilide arhitektuurinäiteid: ○ tunneb ära ja nimetab romaani ja gooti stiili arhitektuuris (ümarkaar/ teravkaar, hoone üldilme, akende suurus ja hulk, detailid); ○ iseloomustab kunstiteoste toel keskaja kujutavat kunsti (temaatika, kujutamiseviis, kunstniku staatus, eesmärgid); • märkab Eesti ja maailma kultuuri seoseid ja vastastikust mõju: ○ selgitab ristiusustamise mõju kultuurile ja keskkonnale kirikuehituse näite kaudu; • teab, kuidas meditsiin on ajas arenenud ja mis võtteid on kasutatud haiguste ja epideemiatega võitlemisel: ○ toob näiteid keskaja inimeste teadmistest ja uskumustest haiguste kohta; • toob näiteid erinevate ajastute kultuuripärandist: ○ toob näiteid keskaja kirjandusest, kunstist ja muusikast; ○ iseloomustab keskaja kultuuripärandit näidete põhjal.
Euroopa riigid varakeskajal suur rahvasterändamine, germaanlased, Chlodovech, Frangi riik, Merovingid, Karolingid, Karl Suur, Verduni leping	Õpilane: • toob näiteid rahvastikurännetest, selgitades nende põhjusi ja tagajärgi: ○ selgitab suure rahvaste rändamise põhjuseid ja mõju Euroopale;

	○ nimetab Lääne-Rooma riigi aladel tekkinud germaanlaste riike; ○ iseloomustab germaanlaste ja roomlaste suhteid; ○ nimetab romaani ja germaani keelkonda kuuluvaid keeli; • analüüsib Euroopa riikide arengut ajaloos mõne riigi näitel: ○ kirjeldab Frangi riigi tekkimist ning jagunemise põhjuseid ja tagajärgi (kolm tuumikala: Itaalia, Prantsusmaa ja Saksamaa); ○ teab, kus tekkis Frangi riik – kannab kontuurkaardile; ○ selgitab milles seisnes ristiusu vastuvõtmise tähtsus Frangi riigi jaoks; ○ selgitab, kes on Merovingid, kes on Karolingid.
Linnad ja linnaelu linnaõigus, raad, raekoda, turuplats, gild, tsunft, Hansa Liit	Õpilane: • kirjeldab, kuidas on erineval ajal maailmas korraldatud inimeste heaolu, tuues näiteid tervishoiu, igapäevaelu ja turvalisuse korraldusest: ○ kirjeldab elu keskaegses linnas kasutades ajaloolaseid mõisteid õiges kontekstis; ○ võrdleb elu keskaja ja tänapäeva linnas; • teeb allikate põhjal järeldusi, hinnates väiteid, taotlusi ja veendumusi ajaloolises kontekstis; • toob näiteid erinevate ajastute kultuuripärandist: ○ toob näiteid, mis Eesti linnades on säilinud keskajast; • märkab Eesti ja maailma kultuuri seoseid ja vastastikust mõju: ○ selgitab hansakaubanduse mõju Eesti linnade arengule.
Euroopa riigid kõrgkeskajal William Vallutaja, Henry II, Karolingid ja Kapetingid, Saja-aastane sõda, Jeanne d’Arc	Õpilane: • analüüsib Euroopa riikide arengut ajaloos mõne riigi näitel: ○ võrdleb riigi kujunemist Prantsusmaal ja Inglismaal; • analüüsib teaduse ja tehnika arengu positiivset ja negatiivset mõju ühiskonnale ja kultuurile, mõistab inimkonna eetilisi

	valikuid ja vastutust ühiskonna ees seoses teaduse ja tehnika arenguga: toob näiteid relvastuse arengust keskajal, nt Saja-aastase sõja käigus võeti kasutusele tulirelvad.
Keskaegse Euroopa naabrid: araablased, Bütsants, viikingid, Vana-Vene riik Bütsants, õigeusk, patriarh, ikoon, ristkuppelkirik, mosaiik, kirikulõhe, beduiinid. Meka, Kaaba, islam, moslem, Allah,, prohvet, kaliif, kalifaat, džihaad, mošee, minarett. Koraan, imaam. Viikingid, varjaagid, normannid, saaga, ruunikivi, valhalla, bojaar, veetše, družina.	Õpilane: - teeb allikate põhjal järeldusi, hinnates väiteid, taotlusi ja veendumusi ajaloolises kontekstis: - selgitab mõne näite põhjal keskaegse Euroopa suhteid naabritega; - teeb kirjalike või esemeliste allikate ja kunstiteoste põhjal lihtsamaid järeldusi; - arutleb märksõnade või küsimuste toel ajaloosündmuste ja -nähtuste üle, kujundab oma seisukoha ning põhjendab seda: - toob näiteid, kuidas suhted naabritega on mõjutanud eurooplaste maailmapilti, teadmisi, oskusi; - teeb lihtsamaid järeldusi rahvaste ja kultuuride vastastikuse mõju kohta.
Ristisõjad Urbanus II, Saladin, püha maa, ristisõjad, Läti Henriku Liivimaa kroonika, muistne vabadusvõitlus, Lembitu	Õpilane: - toob allikate põhjal esile ajaloosündmuste põhjuse-tagajärje seoseid: - toob allikate põhjal esile ristisõdade põhjuse-tagajärje seoseid; - selgitab näidete abil, kuidas muutused maailmas on mõjutanud Eesti ajalugu: - selgitab, miks algasid ristisõjad Läänemere ääres ning kuidas need mõjutasid Eesti ajalugu; - analüüsib allikate usaldusväärsust eri aspekte hinnates, teab, et allika sõnum sõltub autori positsioonist: - kirjeldab muistse vabadusvõitluse käiku ning paigutab selle sündmuse laiemasse ajaloolisse konteksti (ristisõjad Euroopas ja Liivimaal, keskaja algus Eestis); - nimetab muistse vabadusvõitluse põhjuseid ja tagajärgi; - selgitab, kes oli Läti Henrik ja Lembitu ning miks nad on ajaloos olulised; - selgitab, miks on Henriku Liivimaa kroonika tähtis ajalooallikas.

Haridus, ülikoolid ja teadus kloostrikool, linnakool, toomkool, ülikool, teaduskond, 7 vaba kunsti, rektor, dekaan, dispuut, skolastika, alkeemia, astroloogia.	Õpilane: • loetleb inimkeskse ja teadusliku maailmapildi kujunemise põhjuseid, toob näiteid selle tunnusjoontest, suuna esindajatest erinevatel ajastutel ning ühiskonnas toimunud muutustest: ○ selgitab näidete toel, kellel ja kuidas oli keskajal võimalik haridust saada; ○ nimetab keskaja seitse vaba kunsti; ○ toob näiteid keskaja teaduste: skolastika, alkeemia, astroloogia ja arstiteaduse uurimismeetoditest ja –tulemustest; ○ nimetab Euroopa esimesi ülikoole ja kirjeldab ülikoolides toimunud õppetööd.
Eesti keskajal keskaja periodiseering Eesti ajaloos, Vana-Liivimaa, Liivi sõda	Õpilane: • toob allikate põhjal esile ajaloosündmuste põhjuse-tagajärje seoseid: ○ märgib kaardile Liivi sõja järgse haldusjaotuse; • arutleb märksõnade või küsimuste toel ajaloosündmuste ja -nähtuste üle, kujundab oma seisukoha ning põhjendab seda; • selgitab näidete abil, kuidas muutused maailmas on mõjutanud Eesti ajalugu: ○ selgitab muutusi Liivimaa valitsemises peale muistse vabadusvõitluse lõppu.
Maadeavastused Marco Polo reisikirjad, kompass, astrolaab, karavell, karak, indiaanlased, asteegid, inkad, konkistadoorid, kolonialism, koloniaalimpeerium	Õpilane: • selgitab Ameerika Ühendriikide kujunemislugu: ○ selgitab Christoph Kolumbuse rolli Ameerika avastajana eurooplaste jaoks; ○ toob näiteid hispaanlastest ja portugallastest kolonisaatorite eesmärkidest ja tegevusest Ameerikas; • toob näiteid kolonialismi majanduslikest, poliitilistest ja eetilistest aspektidest, annab kolonialismile hinnangu erinevast perspektiivist: ○ märgib kaardile maadeavastajate retked, kirjeldab retkesid oma sõnadega kasutades geograafia termineid; ○ selgitab eurooplaste kolonialismi põhjuseid ja tagajärgi Uues Maailmas; ○ toob näiteid hispaanlaste ja portugallaste tegevusest Uue Maailma avastus- ja vallutusretkedel;

	○ annab hinnangu eurooplaste kolonisatsioonile Uues Maailmas kolonistide, põliselanike ja tänapäeva seisukohast.
Reformatsioon ja vastureformatsioon katoliiklus, reformatsioon, usupuhastus, indulgents, tees, ketser Augsburgi usutunnistus, luterlus, protestantlus, kalvinism, anglikaanlus, pildirüüste. Trento kirikukogu, jesuiidid, vastureformatsioon, inkvisitsioon.	Õpilane: • toob näiteid ühiskonna ümberkorraldamise võimalustest reformide või revolutsiooni teel ja analüüsib nende protsesside erinevusi: ○ toob näiteid reformatsiooni eesmärkidest, levikust ja mõjust; ○ nimetab vastureformatsiooni põhjuseid ja tagajärgi; • analüüsib inimeste võimalusi ja valikuid minevikus ja tänapäeval isikute näitel: ○ uurib ja tutvustab mõne keskajal elanud inimese võimalusi ja valikuid Marthin Lutheri ja tema mõttekaaslaste näitel.
Renessanss ja humanism humanism, renessanss, traktaat, humanistide, maadeavastajate ja renessansiajastu õpetlaste tegevusest ja nende tegevuse mõju teadusliku maailmapildi kujunemisele.	Õpilane: • loetleb inimkeskse ja teadusliku maailmapildi kujunemise põhjuseid, toob näiteid selle tunnusjoontest, suuna esindajatest erinevatel ajastutel ning ühiskonnas toimunud muutustest: ○ võrdleb skolastikat ja humanismi; ○ toob näiteid humanistide, maadeavastajate ja renessansiajastu õpetlaste tegevusest ja selgitab nende tegevuse mõju teadusliku maailmapildi kujunemisele; • selgitab ja toob näiteid, kuidas inimesed on erinevatel ajastutel loodusesse suhtunud: ○ selgitab, kuidas teadusliku maailmapildi kujunemine hiliskeskajal on mõjutanud inimeste suhtumist loodusesse.

8. klass

Õppesisu	Teadmised, oskused, hoiakud ja õpitulemused
MAAILM 1600-1815 – VARAUUSAEG	
Uusaja mõiste, üldisloomustus, periodiseering. Ühiskond varauusajal varauusaeg, uusaeg, periodiseerimine, ajaloo pöördepunkt	Õpilane: - iseloomustab põhitunnuste kaudu erinevaid ajalooperioode: - määratleb ajaliselt (märgib ajajoonet) varauusaja ja uusaja piirid; - selgitab ajaloo periodiseerimise eesmärgi ja kokkuleppelisust; - iseloomustab seisuslikku ühiskonda ja Euroopa usuelu varauusajal - toob näiteid muutustest, mis toimusid Euroopas ja maailmas varauusajal ja uusajal.
Ususõjad. Prantsusmaa, Inglismaa, Saksamaa sisepoliitika varauusajal ususõda, kodusõda, protestandid, katoliiklased, hugenotid, luterlased, kalvinistid, anglikaanid, Vestfaali rahu	Õpilane: - toob allikate abil esile ajaloosündmuste põhjuse-tagajärje seoseid: - võrdleb allikate toel Prantsusmaa ususõdade, Inglismaa kodusõja ja kolmekümneaastase sõja põhjuseid ja tagajärgi; - analüüsib allikate usaldusväärsust eri aspekte hinnates, teab, et allika sõnum sõltub autori positsioonist: - hindab allika usaldusväärsust eristades fakte ja arvamusest; - teadvustab allika autori taotlusi ja eesmärgi; - põhjendab allika valikut. - teeb allikate põhjal järeldusi, hinnates väiteid, taotlusi ja veendumusi ajaloolises kontekstis: - teeb allika põhjal järeldusi autori positsiooni, taotluste või veendumuste kohta.
Absolutism ja valgustus monarh, monarhia, absolutism, absoluutne monarh, valgustatud absolutism, valgustatud monarh	Õpilane: - iseloomustab põhitunnuste kaudu erinevaid ajalooperioode: - iseloomustab põhitunnuste kaudu absolutismiajastut;

	• analüüsib inimeste võimalusi ja valikuid minevikus ja tänapäeval isikute näitel: ○ analüüsib inimeste võimalusi ja valikuid uusajal elanud ajalooliste isikute näitel; • kujundab oma poliitilise eelistuse ja põhjendab seda: ○ annab hinnangu absolutismile ajastu kontekstis; • loetleb inimkeskse ja teadusliku maailmapildi kujunemise põhjuseid, toob näiteid selle tunnusjoontest, suuna esindajatest erinevatel ajastutel ning ühiskonnas toimunud muutustest: ○ seostab inimkeskse ja teadusliku maailmapildi kujunemist hariduse ja valgustusideede levikuga; ○ nimetab valgustusfilosoofe ning toob näiteid nende panusest inimkeskse ja teadusliku maailmapildi kujunemisse.
Ameerika iseseisvumine koloonia, emamaa, iseseisvusdeklaratsioon, iseseisvussõda, põhiseadus, demokraatia	Õpilane: • selgitab Ameerika Ühendriikide kujunemislugu 17.-18. sajandil: ○ Inglise kolooniate rajamine, konfliktid Prantsuse ja Inglise kolooniate vahel, kolooniate konfliktid emamaaga, iseseisvusdeklaratsioon, iseseisvussõda, 1789. aasta põhiseadus ja selle jõustumine; • teab demokraatiale iseloomulikke jooni selle kujunemise ajal ja tänapäeval ja toob näiteid demokraatia arengust antiikajast tänapäevani: ○ selgitab inimõiguste ja kodanikuvabaduste arengut mõne ajaloolise dokumendi näitel Ameerika iseseisvusdeklaratsioon ja põhiseadus.
Prantsuse revolutsioon ja Napoleon seisused, generaalsaadid, reform, revolutsioon, Asutav kogu, äärmuslus, žirondiinid, jakobiinid, terror, koodeks	Õpilane: • toob näiteid ühiskonna ümberkorraldamise võimalustest reformide või revolutsiooni teel ja analüüsib nende protsesside erinevusi:

	○ selgitab Prantsuse revolutsiooni Asutava kogu ja Napoleoni reformide (koodeksite) näitel ühiskonna ümberkorraldamise vajadust ja erinevaid võimalusi; • tunneb ära äärmusluse ja populismi tunnused minevikus ja tänapäeval: ○ selgitab äärmuslike liikumiste ja ideoloogiate mõju ühiskonnale jakobiinide näitel.
Eesti Rootsi ja Vene riigi koosseisus Rootsi aeg, Vene aeg, reduktsioon, restitutsioon	Õpilane: • selgitab näidete abil, kuidas muutused maailmas on mõjutanud Eesti ajalugu: ○ võrdleb Rootsi ja Vene ajal (17. ja 18. Sajandil) toimunud muutusi Eestis; • märkab kodukoha kultuuripärandit ja teab selle kujunemislugu, mõistab, et kultuuripärandi tähendus võib ajas muutuda: ○ toob näiteid uusaja kultuuripärandist kodukohas ja Eestis; ○ toob näiteid eestikeelse kirjasõna ja hariduselu edenemisest kodukohas ja Eestis, analüüsib hariduse tähtsust ühiskonna arengus; ○ tutvustab üht uusaja kultuuriobjekti kodukohas või Eestis, selgitades selle tähtsuse või funktsiooni muutumist ajas.
Kunst, kultuur ja teadus varauusajal barokk, rokokoo, klassitsism	Õpilane: • nimetab erinevate kunstistiilide olulisemaid tunnuseid ja tunneb väliste tunnuste järgi ära erinevate kunstistiilide arhitektuurinäiteid: ○ võrdleb põhitunnuste alusel (üldilme, detailid) barokkstiili, klassitsismi arhitektuuris; ○ tunneb ära ja iseloomustab allikate põhjal barokki, rokokoo stiili, klassitsismi kujutavas kunstis, toob näiteid kunstnike ja nende teoste kohta; • analüüsib teaduse ja tehnika arengu positiivset ja negatiivset mõju ühiskonnale ja kultuurile, mõistab

	inimkonna eetilisi valikuid ja vastutust ühiskonna ees seoses teaduse ja tehnika arenguga: ○ analüüsib teaduse arengu positiivset ja negatiivset mõju ühiskonnale ja kultuurile varauusaja teadusrevolutsiooni saavutuste näitel.
MAAILM 1815-1918 – UUSAEG	
Viini kongress ja Euroopa uusajal kongress, lõppakt, restauratsioon, tagurlus, tasakaal	Õpilane: • analüüsib Euroopa riikide arengut ajaloos mõne riigi näitel: ○ analüüsib Euroopa riikide arengut uusajal mõne riigi näitel.
Tööstusrevolutsioon ja industrialiseerimine kütused: süsi ja koks, aurumasin, võimsusühikud: hobujõud ja watt, tööstus, vabrik, automatiseerimine, linnastumine	Õpilane: • analüüsib teaduse ja tehnika arengu positiivset ja negatiivset mõju ühiskonnale ja kultuurile, mõistab inimkonna eetilisi valikuid ja vastutust ühiskonna ees seoses teaduse ja tehnika arenguga: ○ toob näiteid uusaja tehnilistest leiutistest ja selgitab nende ellurakendamise tulemusel toimunud muutusi inimeste igapäevaelus ja ühiskonnas; • selgitab ja toob näiteid, kuidas inimesed on erinevatel ajastutel loodusesse suhtunud: ○ toob näiteid kuidas industrialiseerimise tulemusena on suurenenud inimkonna ökoloogiline jalajälg; ○ analüüsib linnastumise põhjuseid ja tagajärgi 19. sajandi Euroopa ja Ameerika Ühendriikide linnade näitel.
Poliitilised õpetused ideoloogia, liberalism, konservatism, sotsialism, rahvuslus, natsionalism, äärmuslus, kommunism	Õpilane: • iseloomustab erinevaid poliitilisi õpetusi ja nende peamisi toetusgruppe ühiskonnas, analüüsib, mis on iseloomulik konservatismile, liberalismile ja sotsiaaldemokraatiale, rahvuslusele tänapäeval: ○ iseloomustab ja võrdleb liberalismi, konservatismi, natsionalismi ja

	sotsialismi etteantud kriteeriumide alusel (nt ideaalid ja eesmärgid, ideoloogid, toetajaskond), kujundab oma arvamuse.
Euroopa rahvaste kevad (1848. aasta revolutsioonid) rahvuslus, rahvuslik vabadusliikumine, rahvusriik, kodanlus, liberalism, vabariik, põhiseadus	Õpilane: - arutleb märksõnade või küsimuste toel ajaloosündmuste ja -nähtuste üle, kujundab oma seisukoha ning põhjendab seda: - arutleb märksõnade või küsimuste toel rahvusluse, Euroopa rahvaste vabadusliikumise ja 1948. aasta revolutsioonide põhjuste ning tagajärgede üle. Kujundab oma seisukoha ning põhjendab seda.
Kolonialism ja imperialismi kujunemine koloonia, koloniseerimine, kolonialism, impeerium, imperialism	Õpilane: - toob näiteid kolonialismi majanduslikest, poliitilistest ja eetilistest aspektidest, annab kolonialismile hinnangu erinevast perspektiivist: - toob näiteid kolonialismi majanduslikest, poliitilistest ja eetilistest aspektidest Aafrikas, Aasias, Ameerikas, Austraalias; - annab hinnangu eurooplaste kolonisatsioonile kolonistide, põliselanike ja tänapäeva seisukohast; - selgitab, kuidas tootmine, tarbimine ja inimeste elatustase on seotud loodusressursside kasutamisega: - analüüsib koloniaalvallutuste seost loodusressursside kasvava vajadusega; - analüüsib rahvaarvu muutuste ja inimeste heaolu seoseid loodusressursside kasutamisega 19. sajandi näitel; - analüüsib imperialismi kujunemise seost loodusressursside hõivamisega.
Venemaa ja Eesti 19. sajandil ja 20. sajandi algul reformid, tagurlus, dekabristid, õigeusk, isevalitsus, slavofiil, venestamine, baltisakslane, estofiil	Õpilane: analüüsib Eesti omariikluse kujunemist ja arengut Euroopa sündmuste kontekstis:

	○ seostab Eesti omariikluse algust rahvusliku vabadusliikumise ja ärkamisaja sündmustega; ○ nimetab Eesti omariikluse kujunemise majanduslikke, kultuurilisi ja poliitilisi eeldusi; ○ nimetab Eesti omariikluse kujunemisele kaasa aidanud isikuid ja selgitab nende panust; ● toob näiteid erinevate ajastute kultuuripärandist: ○ seostab eestlaste perekonnanimede saamist pärisorjuse kaotamisega, toob näiteid perekonnanimede saamislugudest; ○ toob näiteid estofiilide tegevusest ja panusest eesti kultuurilukku; ○ toob näiteid ärkamisaja tegelaste ja nende panuse kohta eesti kultuuriloos; ● märkab kodukoha kultuuripärandit ja teab selle kujunemislugu, mõistab, et kultuuripärandi tähendus võib ajas muutuda: ○ toob näiteid eestikeelse kirjasõna ja hariduselu edenemisest kodukohas ja Eestis, analüüsib hariduse tähtsust ühiskonna arengus; ○ toob näiteid Kalevipoja tegelaskuju tähenduse muutumise kohta ajaloos; ● märkab Eesti ja maailma kultuuri seoseid ja vastastikust mõju: ○ toob näiteid Eestist pärit, Eestis õppinud või tegutsenud baltisaksa haritlaste tegevuse rahvusvahelisest mõjust; ● teadvustab baltisakslaste rolli eesti (ja läti) kultuuri ja ühiskonnaelu arengus.
Esimene maailmasõda. Eesti iseseisvumine Antant, Kolmikliit, Keskriigid, atentaat läänerinne, idarinne, maneööversõda, positsioonisõda, Compiègne'i vaherahu, veebruari- ja oktoobrirevolutsioon Venemaal, Lenin, kommunistid, Nõukogude	Õpilane: ● toob allikate põhjal esile ajaloosündmuste põhjuse-tagajärje seoseid; ● arutleb märksõnade või küsimuste toel ajaloosündmuste ja -nähtuste üle: ○ analüüsib Esimese maailmasõja põhjusi ning sõdivate poolte taotlusi

Venemaa iseseisvusmanifest 23.-24.02.1918	ning Esimese maailmasõja tagajärgi ja mõju maailma arengule; • analüüsib teaduse ja tehnika arengu positiivset ja negatiivset mõju ühiskonnale ja kultuurile: ○ nimetab I maailmasõja käigus kasutusele võetud sõjapidamise uuendusi, kirjeldab nende rolli, toob näiteid sõda käsitlevatest filmidest, raamatutest jms; • toob näiteid ühiskonna ümberkorraldamise võimalustest reformide ja revolutsiooni teel, analüüsib nende protsesside erinevusi: ○ kirjeldab Vene revolutsioonide ja novembrirevolutsiooni tagajärgi ja mõju; ○ nimetab Esimese maailmasõja aegseid sõjalise liite ning selgitab mis riigid ja miks sinna kuulusid, sõnastab sõja põhjuseid ja tagajärgi; • selgitab näidete abil, kuidas muutused maailmas on mõjutanud Eesti ajalugu; • analüüsib Eesti omariikluse kujunemist ja arengut Euroopa sündmuste kontekstis: ○ seostab Eesti omariikluse kujunemist rahvusvaheliste sündmustega (uute rahvusriikide tekkimine esimese maailmasõja käigus, Vene revolutsioonid).
Teadus, tehnika ja kultuur 19. sajandil ja 20. sajandi algul sisepõlemismootor, elekter, hõõglamp, röntgen, raudtee, raudbetoon, rahvastik, aspiriin, narkoos, süstal, pastöriseerimine, valmistoit, krinoliin, targeldamine, frakk, smoking, silinder, romantism, realism, historitsism, impressionism, postimpressionism, juugend	Õpilane: • teab, kuidas meditsiin on ajas arenenud ja mis võtteid on kasutatud haiguste ja epideemiatega võitlemisel: ○ toob näiteid 19. sajandi meditsiini edusammudest (ravimid, veregruppide avastamine, röntgen, narkoos, rasestumisvastased vahendid jt) ja põhjendab nende tähtsust haigustega võitlemisel, pere planeerimisel, rahvastikuprotsessides jne; • toob näiteid erinevate ajastute kultuuripärandist:

	○ toob näiteid 19. sajandi teaduse, tehnika, arhitektuuri, kujutava kunsti, moepildi, kirjanduse, muusika jms kohta.
--	--

9. klass

Õppesisu	Teadmised, oskused, hoiakud ja õpitulemused
LÄHIAJALUGU. MAAILM KAHE MAAILMASÕJA VAHEL 1918-1939	
Esimese maailmasõja tagajärjed Compiègne'i vaherahu, Pariisi rahukonverents, Versailles' süsteem, Euroopa poliitiline kaart pärast Esimest maailmasõda, Rahvasteliit, reparatsioonid	Õpilane: • selgitab näidete toel Euroopa suurriikide ja Ameerika Ühendriikide tähtsust lähiajaloos; • teeb allikate põhjal järeldusi, hinnates väiteid, taotlusi ja veendumusi ajaloolises kontekstis; • arutleb märksõnade või küsimuste toel ajaloosündmuste ja -nähtuste üle, kujundab oma seisukoha ning põhjendab seda; • toob allikate põhjal esile ajaloosündmuste põhjuse-tagajärje seoseid; • toob näiteid ühiskonna ümberkorraldamise võimalustest reformide või revolutsiooni teel ja analüüsib nende protsesside erinevusi: ○ teab, millised olid Esimese maailmasõja tagajärjed; ○ teab, kuidas muutus Euroopa poliitiline kaart pärast Esimest maailmasõda; ○ teab ja selgitab Rahvasteliidu Esimese maailmasõja järgset rolli; ○ kasutab ajalookaarti ja analüüsib teemakohaseid allikaid.
Eesti Vabadussõda Vabadussõda, Tartu rahu, Jaan Poska, Võnnu lahing, Julius Kuperjanov, Johan Laidoner, Landeswehri sõda, välisriikide abi	Õpilane: • analüüsib Eesti omariikluse kujunemist ja arengut Euroopa sündmuste kontekstis: ○ teab, kes olid Jaan Poska, Johan Laidoner ja Julius Kuperjanov ning selgitab nende tähtsust; ○ teab, millal toimus vabadussõda; ○ teab vabadussõja põhjuseid ja tagajärgi; ○ kasutab ajalookaarti sõja pöördeliste sündmuste selgitamisel;

	○ teab ja selgitab vabadussõja rolli Eesti iseseisvuse kindlustamisel.
Demokraatia ja diktatuurid 1920.-1930. aastatel demokraatia, diktatuur, autoritarism, totalitarism, fašism, kommunism, natsionaalsotsialism, Adolf Hitler, Benito Mussolini, Jossif Stalin, Franklin D. Roosevelt	Õpilane: • iseloomustab erinevaid poliitilisi õpetusi ja nende peamisi toetusgruppe ühiskonnas; • analüüsib, mis on iseloomulik konservatismile, liberalismile ja sotsiaaldemokraatiale tänapäeval; • kujundab oma poliitilise eelistuse ja põhjendab seda; • tunneb ära äärmusluse ja populismi tunnused minevikus ja tänapäeval; • teab demokraatiale iseloomulikke jooni selle kujunemise ajal ja tänapäeval ja toob näiteid; • demokraatia arengust antiikajast tänapäevani: ○ iseloomustab ning võrdleb demokraatlikku ja diktatuurset ühiskonda; ○ seletab ja kasutab kontekstis mõisteid <i>demokraatia, diktatuur, autoritarism, totalitarism, fašism, kommunism, natsionaalsotsialism</i>; ○ teab, kes olid Benito Mussolini, Adolf Hitler, Jossif Stalin, Franklin D. Roosevelt ja iseloomustab nende tegevust; ○ võrdleb autoritarismi ja totalitarismi.
Demokraatlik ja autoritaarne Eesti maareform, Asutav Kogu parlamentarism, põhiseadus, vaikiv ajastu, meeste ja naiste roll poliitikas ning ühiskonnas	Õpilane: • toob näiteid ühiskonna ümberkorraldamise võimalustest reformide teel ja analüüsib nende mõju: ○ nimetab mõjukaid ühiskonnaelu tegelasi ja toob näiteid nende tegevusest; ○ selgitab ja toob näiteid mõistete <i>ideoloogia, reform</i> ja <i>revolutsioon</i> kohta; ○ kirjeldab ning võrdleb Eesti Vabariigi arengut demokraatliku parlamentarismi aastail ja vaikival ajastul.

Majandus maailmas ja Eestis kahe maailmasõja vahel konveiermeetod, inflatsioon, ülemaailmne majanduskriis, uus kurss, maaseadus, rahareform	Õpilane: • analüüsib teaduse ja tehnika arengu positiivset ning negatiivset mõju ühiskonnale; • arutleb märksõnade või küsimuste toel ajaloosündmuste ja -nähtuste üle, kujundab oma seisukoha ning põhjendab seda; • selgitab, kuidas tootmine, tarbimine ja inimeste elatustase on seotud loodusressursside kasutamisega; • arutleb märksõnade või küsimuste toel ajaloosündmuste ja -nähtuste üle, kujundab oma seisukoha ning põhjendab seda; • toob allikate põhjal esile ajaloosündmuste põhjuse-tagajärje seoseid: ○ kirjeldab ja võrdleb maailma ning Eesti majandusolusid kahe maailmasõja vahel; ○ teab, mis muutused tõi kaasa konveiermeetodi kasutuselevõtmine; ○ teab, mis olid suure majanduskriisi põhjused ja tagajärjed.
Kultuur kahe maailmasõja vahel maailmas ja Eestis uued valdkonnad kultuuris ja saavutused teaduses, kultuur ja eluolu paikkonnas	Õpilane: • teab, kuidas meditsiin on ajas arenenud ja mis võtteid on kasutatud haiguste ja epideemiatega võitlemisel; • toob näiteid erinevate ajastute kultuurist; • analüüsib teaduse ja tehnika arengu positiivset ja negatiivset mõju ühiskonnale ja kultuurile; • mõistab inimkonna eetilisi valikuid ja vastutust ühiskonna ees seoses teaduse ja tehnika arenguga; • märkab Eesti ja maailma kultuuri seoseid ja vastastikust mõju; • märkab kodukoha kultuuripärandit ja teab selle kujunemislugu, mõistab, et kultuuripärandi tähendus võib ajas muutuda: ○ kirjeldab kultuuri arengut ja eluolu Eesti Vabariigis ning maailmas; ○ nimetab uusi kultuurinähtusi ja tähtsamaid kultuurisaavutusi;

	○ nimetab mõnda kultuuritegelast maailmas ja Eestis ning selgitab tema olulisust kultuuriloos.
TEINE MAAILMASÕDA 1939-1945	
Rahvusvaheline olukord Teise maailmasõja eel anšluss, Müncheneri kokkulepe, MRP, Hispaania kodusõda, Etioopia kriis, Mandžuuria kriis, Saksamaa taasrelvastumine, Saksamaa “Kolmas riik”	Õpilane: • toob allikate põhjal esile ajaloosündmuste põhjuse-tagajärje seoseid; • arutleb märksõnade või küsimuste toel ajaloosündmuste ja -nähtuste üle, kujundab oma seisukoha ning põhjendab seda; • analüüsib Euroopa riikide arengut ajaloos mõne riigi näitel: ○ teab, milline oli rahvusvaheline olukord Teise maailmasõja eel; ○ teab ja kirjeldab sündmusi, mis viisid Teise maailmasõjani.
Teine maailmasõda sõjategevus ida- ja läänerindel, Stalingradi lahing, teise rinde avamine (Normandia dessant), Talvesõda, Pearl Harbor, tuumarelvade leiutamine ja kasutamine, koostöö liitlastega, ÜRO, Atlandi Harta, inimsusevastased kuriteod (holokaust, genotsiid)	Õpilane: • toob allikate põhjal esile ajaloosündmuste põhjuse-tagajärje seoseid; • arutleb märksõnade või küsimuste toel ajaloosündmuste ja -nähtuste üle, kujundab oma seisukoha ning põhjendab seda: ○ teab, millal algas ja lõppes Teine maailmasõda; ○ toob esile Teise maailmasõja puhkemise põhjused, sõja tulemused ja tagajärjed; ○ seletab mõisteid <i>MRP</i>, <i>holokaust</i>, <i>ÜRO</i>; ○ kirjeldab ajalookaardile tuginedes Teise maailmasõja sõjategevuse kulgu; ○ analüüsib ja hindab inimõiguste rikkumise põhjuseid ajaloolises kontekstis.
Eesti Teises maailmasõjas baaside leping, baaside ajastu, annekteerimine, Konstantin Päts, küüditamine, suur põgenemine, nõukogude okupatsioon, Saksa okupatsioon	Õpilane: • toob näiteid rahvastikurännetest, selgitades nende põhjusi ja tagajärge; • analüüsib inimeste võimalusi ja valikuid minevikus ja tänapäeval isikute näitel;

	• analüüsib allikate usaldusväärsust eri aspekte hinnates, teab, et allika sõnum sõltub autori positsioonist: ○ selgitab MRP ja baaside lepingu tähtsust Eesti ajaloos; ○ selgitab Eesti iseseisvumise kaotamise põhjuseid, tagajärgi, sündmuste käiku ja seoseid tänapäevaga; ○ selgitab mõisteid <i>MRP, küüditamine, baaside leping, okupatsioon</i>; ○ analüüsib eestlaste valikuid Teises maailmasõjas.
MAAILM PÄRAST TEIST MAAILMASÕDA	
Külm sõda külm sõda, Trumani doktriin, Marshalli plaan, raudne eesriie, külma sõja kriisikolled	Õpilane: • arutleb märksõnade või küsimuste toel ajaloosündmuste ja -nähtuste üle, kujundab oma seisukoha ning põhjendab seda; • selgitab näidete toel Euroopa suurriikide ja Ameerika Ühendriikide tähtsust lähiajaloos: ○ iseloomustab külma sõja kujunemist ja olemust, toob esile selle avaldumise valdkonnad ja vormid; ○ seletab ja kasutab kontekstis mõisteid <i>külm sõda, kriisikolle, raudne eesriie</i>.
Demokraatlik maailm pärast Teist maailmasõda heaoluühiskond, mustanahaliste ja naiste õigused, jagatud Saksamaa, noorteliikumised, hipide liikumine, globaliseerumine, NATO, Euroopa Liit, võtmeisikud	Õpilane: • analüüsib inimeste võimalusi ja valikuid minevikus ja tänapäeval isikute näitel; • selgitab näidete toel Euroopa suurriikide ja Ameerika Ühendriikide tähtsust lähiajaloos; • arutleb märksõnade või küsimuste toel ajaloosündmuste ja -nähtuste üle, kujundab oma seisukoha ja põhjendab seda: ○ kirjeldab tööstusriikide arengut USA ja Saksamaa Liitvabariigi näitel; ○ teab, kes olid Martin Luther King, Margaret Thatcher ja Ronald Reagan ning iseloomustab nende tegevust;

	○ iseloomustab erinevaid sotsiaalseid liikumisi ja toob näiteid; ○ kirjeldab Saksamaa poliitilist olukorda ajaloo kaardi toel.
Kommunistlikud riigid ja Eesti NSV NSV Liit, stalinism, sula, stagnatsioon, poliitiline juhtimine, kommunistliku partei liidrid Stalinist kuni Gorbatsšovini, metsavendlus, kollektiviseerimine, industrialiseerimine, plaanimajandus, massirepressioonid, küüditamine, dissident, võtmeisikud	Õpilane: • analüüsib allikate usaldusväärsust eri aspekte hinnates; teab, et allika sõnum sõltub autori positsioonist; • iseloomustab põhitunnuste kaudu erinevaid ajalooperioode: ○ nimetab NSVL liidreid (Stalin, Hruštšov, Brežnev, Gorbatsšov) ning iseloomustab nende võimuperioodi; ○ võrdleb eri perioode arutluse käigus; ○ toob esile kommunistlikule ühiskonnale iseloomulikke jooni (võimu koondumine, vastandumine läänele, propaganda jne); ○ selgitab näidete abil, kuidas muutused maailmas on mõjutanud Eesti ajalugu; ○ kirjeldab nõukogude võimu mõju Eesti ajaloole pärast Teist maailmasõda, toob välja iseloomulikud jooned näidete abil, kasutab mõisteid õiges kontekstis.
Kultuur ja eluolu 20. sajandi teises pooles maailmas ja Eesti NSV-s infotehnoloogia areng, massikultuur ja kõrgkultuuri valitud näidete põhjal	Õpilane: • kirjeldab, kuidas on erineval ajal maailmas korraldatud inimeste heaolu, tuues näiteid; • hariduse, tervishoiu, igapäevaelu ja turvalisuse korraldusest; • toob näiteid hariduse, tervishoiu, sotsiaal- ja igapäevaelu valdkonnast eri ajastutel; • märkab kodukoha kultuuripärandit ja teab selle kujunemislugu, mõistab, et kultuuripärandi tähendus võib ajas muutuda; • analüüsib teaduse ja tehnika arengu positiivset ja negatiivset mõju ühiskonnale ja kultuurile;

	• mõistab inimkonna eetilisi valikuid ja vastutust ühiskonna ees seoses teaduse ja tehnika arenguga; • toob näiteid erinevate ajastute kultuuripärandist: ○ iseloomustab kultuuri ja eluolu muutumist 20. sajandi teisel poolel; ○ teab mõnda maailma ja Eesti tuntud kultuuritegelast ja selgitab nende tähtsust.
Eesti iseseisvuse taastamine laulev revolutsioon, Balti kett, fosforiidikampaania, IME, Rahvarinne, suveräänsusdeklaratsioon, MRP-AEG, perestroika, glasnost, rahareform Eestis, võtmeisikud	Õpilane: • teeb allikate põhjal järeldusi, hinnates väiteid, taotlusi ja veendumusi ajaloolises kontekstis; • selgitab, kuidas igal inimesel on võimalik olla traditsioonide hoidmise kaudu kultuuripärandi kandja; • selgitab näidete abil, kuidas muutused maailmas on mõjutanud Eesti ajalugu: ○ kirjeldab Eesti iseseisvuse taastamist ja Eesti Vabariigi arengut; ○ seletab ja kasutab kontekstis mõisteid <i>perestroika</i>, <i>glasnost</i>, <i>Balti kett</i>, <i>laulev revolutsioon</i>; ○ nimetab võtmeisikuid Eesti iseseisvuse taastamise protsessis ja annab hinnangu nende tegevusele ajaloolises kontekstis.
Maailm 1990. aastatest alates NSVL lagunemine, Saksamaa taasühinemine, rahvusvahelised organisatsiooni (NATO, EL laienemine, ÜRO), rahu ja konfliktide lahendamine, identiteet ja mitmekesisus, energiamajandus, globaalprobleemid	Õpilane: • iseloomustab nüüdisaja demokraatlikku ühiskonda mõne riigi näitel; • selgitab, kuidas tootmine, tarbimine ja inimeste elatustase on seotud loodusressursside kasutamisega; • märkab Eesti ja maailma kultuuri seoseid ja vastastikust mõju; • analüüsib teaduse ja tehnika arengu positiivset ja negatiivset mõju ühiskonnale ja kultuurile; • mõistab inimkonna eetilisi valikuid ja vastutust ühiskonna ees seoses teaduse ja tehnika arenguga:

	○ toob esile kommunistliku süsteemi kokkuvarisemise põhjused ja tagajärjed; ○ teab ja näitab muutusi maailma poliitilisel kaardil 1990. aastatel; ○ teab ja toob näiteid globaalprobleemide kohta; ○ analüüsib kriitiliselt mineviku tõlgendusi ja nende mõju iseenda ning kogukonna olevikule ja tulevikule.
--	--